

JACQUES LE GOFF
JEAN-LOUIS SCHLEGEL

Çocuklar İçin Ortaçağ

Çeviren: Orçun Türkay

YKY

Yapı Kredi Yayınları

“Bununla birlikte, bir de ‘iyi’ Ortaçağ vardır ve özellikle çocukları büyülemeyi sürdürmektedir: öncelikle şövalyeler, şatolar, katedraller, Roman sanatı ve Gotik sanat, renkler (örneğin vitraylar) ve şölenler. Ayrıca Ortaçağ’da kadınların, hâlâ erkeklerden daha aşağı sayılsalar da, toplum içinde daha doğru, daha eşitlikçi, daha ayrıcalıklı bir konum elde ettikleri ya da kendi çabalarıyla bu konumu kazandıkları unutulur sıklıkla...”

Ünlü tarihçi Jacques Le Goff Avrupa’nın kuruluşuna hız kazandıran dönemi, Ortaçağ’ı bütün çeşitliliğiyle anlatıyor.

ISBN 978-975-08-1964-3

9

789750 819643

9 TL

ÇOCUKLAR İÇİN ORTAÇAĞ

Jacques Le Goff 1924'te Toulon'da doğdu. École normale supérieure'ü bitirdi. Sorbonne, Prag, Oxford ve Roma üniversitelerinde eğitim gördü, incelemeler yaptı. 1972-1977 yılları arasında École pratique des hautes études'ün VI. kısmının başkanlığını yaptı. Avrupa tarihi konusunda günümüzde sayılı isimlerden biri olarak kabul edilen Jacques Le Goff, özellikle ortaçağ kültürüyle ilgilenmektedir.

Jacques Le Goff Tarihsel ve Bilimsel Çalışmalar Komitesi üyesidir. Ayrıca Marc Bloch ve Lucien Febvre tarafından 1929'da kurulan Annales (E.S.C.) dergisinin de iki yöneticisinden biridir.

Başlıca Yapıtları: *Marchands et banquiers au Moyen Âge* (Ortaçağda Tüccarlar ve Bankerler), 1956; *Les Intellectuels au Moyen Âge* (Ortaçağda Entelektüeller, 1994), 1957; *Pour un autre Moyen Âge* (Bir Başka Ortaçağ İçin), 1977; *La Naissance du Purgatoire* (Arafın Doğuşu), 1981.

Jean-Louis Schlegel Felsefeci, gazeteci, yazar. Din ve sosyoloji üzerine pekçok kitap yayımladı.

Orçun Türkay 1976'da İstanbul'da doğdu. İstanbul Saint Joseph Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Çeşitli yayınevlerine, kuruluşlara çevirmenlik ve editörlük yapıyor. Duras, Michaux, Blanchot, Bonney, Lévi-Strauss, Starobinski, Balzac gibi yazarlardan metinler çevirdi. Ayrıca Yapı Kredi Yayınları'nın "Genel Kültür Dizisi"nden çıkmış çevirileri bulunuyor.

Öyküleri: *Peri Masalları* (YKY, 2004); *Zavallı* (YKY, 2008).

*Jacques Le Goff'un
YKY'deki kitapları:*

Gençlere Avrupa Tarihi (1997)
Çocuklar İçin Ortaçağ (2008)

JACQUES LE GOFF
JEAN-LOUIS SCHLEGEL

Çocuklar İçin Ortaçağ

Çeviren:
Orçun Türkay

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 3288

Doğan Kardeş - 220

Çocuklar İçin Ortaçağ / Jacques Le Goff - Jean-Louis Schlegel

Özgün adı: Le Moyen Âge expliqué aux enfants

Çeviren: Orçun Türkay

Kitap editörü: Elif Gökteke

Düzeltili: Filiz Özkan

Tasarım: Nahide Dikel

Baskı: Mas Matbaacılık A.Ş.

Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane-İstanbul

Telefon: (0 212) 294 10 00 e-posta: info@masmat.com.tr

Sertifika No: 12055

Çeviriye temel alınan baskı: Éditions du Seuil, 2006

Karton kapak 1. baskı: İstanbul, Nisan 2011

ISBN 978-975-08-1964-3

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2011

Sertifika No: 12334

© Éditions du Seuil, 2006

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Yapı Kredi Kültür Merkezi

İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul

Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23

<http://www.ykykultur.com.tr>

e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr

İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

İÇİNDEKİLER

Gençken ve Daha Sonrasında Bu Kitabı Anlayabilmek İçin • 11

1. Ortaçağ

Ne kadar sürdü?

“İyi” ve “kötü” Ortaçağ • 13

2. Şövalyeler, Hanım ve Meryem Ana • 24

Şövalyeler • 24

Hanım ve Meryem Ana • 33

3. Şatolar ve Katedraller • 38

Şatolar • 40

Katedraller • 44

4. Ortaçağ İnsanları

Din adamları ve laikler, derebeyleri ve serfler, burjuvalar, tüccarlar ve zanaatkârlar, gezginler ve hacılar, yoksullar ve hastalar • 52

Din Adamları: "Dünyeviler" ve "Tüzükçüler" • 53

Laikler: Derebeyleri ve Serfler, Kent Sakinleri ve Burjuvalar • 58

Tüccarlar, Panayırlar ve Gezinler • 61

Yoksullar, Kıtliklar, Hastalıklar ve Salgınlar • 63

5. Güçlüler

Krallar, papa ve imparator • 68

6. Din ve Avrupa'nın Birliğı

Hıristiyanlık, sapkın mezhepliler, Yahudiler ve Haçlı Seferleri • 77

Nasıl "İyi" Bir Hıristiyan Olunur? • 79

Sapkın Mezhepliler ve Yahudiler • 85

Haçlı Seferleri • 88

7. Ortaçağ'da Dinsel İmgelem

Mezhepler ve iblisler, azizler ve azizeler, doğaüstü, ejderhalar ve periler • 92

Melekler ve İblisler • 93

Azizlerle Azizeler • 95

Hıristiyan Aleminde Doğaüstü • 97

8. Kültür

Sanatlar ve yazın, bilgi ve öğretim, şölen • 101

Sanatlar ve Yazın • 102

Bilgi ve Öğretim • 105

Şölen • 108

Sonuç: Avrupa'nın Doğuşu • 111

Avrupa'nın Doğuşu • 112

Ortaçağ: Hem Bir Başkasıyla Hem de Kendiyle

Buluşma • 114

Küçük Kronoloji • 115

Annemle babama

Hanka'ya

Barbara'ya ve Thomas'ya

Gençken ve Daha Sonrasında Bu Kitabı Anlayabilmek İçin

Şimdiyi kavramak için gemişı bilmek önemlidir. Gemişı hangi açılardan devam ettirdiğimizi, hangi açılardan ondan koptuğumuzu anlamamıza yarar bu.

Tarihçiler gemişı her biri kendine özgü özelliklere sahip, birbirini izleyen dönemlere ayırarak daha kolay kavradıklarını ve özellikle de çocuklarla gençlere onu daha rahat anlatabildiklerini fark etmişlerdir. “Ortaçağ” olarak adlandırdığımız dönem söz konusu olduğunda, ikili bir sorunla karşı karşıya kalırız: bu dönemin ne kadar sürdüğü ve ne anlam taşıdığı sorunuyla. Çünkü bu çağın bir iyi bir de kötü yorumu vardır.

Ortaçağ romancılara bazıları büyük başarılar kazanan tarihsel romanlar, sinemacılara da sinema varolalı beri başta çocuklar olmak üzere izleyicileri büyüleyen filmler esinlemiştir. İşte size Ortaçağ'ı ve onun bizim için ne ifade ettiğini anlatmak için bir neden daha.

1. Ortaçağ

Ne kadar sürdü?
“İyi” ve “kötü” Ortaçağ

— Okulda bize öğretildiğine göre 16. yüzyıl Rönesans'ın yüzyılıdır. 17. yüzyıla “Klasik Çağ” denir. 18. yüzyılsa, Aydınlanma'dır. Peki ya Ortaçağ: Ne zaman başlar, ne zaman biter Ortaçağ?

— Ortaçağ o kadar uzun sürmüştür ki: En azından bin yıl! Aslında Ortaçağ'dan söz edilirken 1000 yılıyla 1500 yılı arası dönem düşünülür. Ama gerçek şu ki o bundan en az beş yüz yıl önce, 500 yılına doğru, dolayısıyla İS 5. yüzyılda başlamıştır. 476'da, son Roma imparatoru Roma'dan sürülmüş ve onun yerine bir barbar kral geçmiştir: Odovakar. Bu Roma İmparatorluğu'nun sonudur ama bu büyük siyasal olayın da ötesinde, asıl Antikçağ'ın sonu gelmiştir.

— *Yine de, her kral tahttan indiğinde ya da bir kral ya da imparator soyu (hanedan) sona erdiğinde çağ değişmez.*

— Çok doğru: İS 5. yüzyılda başka çok önemli değişimler de olmuştur. Öncelikle, 4. yüzyıldan sonra Romalıların “barbar” olarak adlandırdıkları halkların “büyük istilaları” başlamıştır. Başlarda Kuzey’den (Germen ve Kuzey Avrupa halkları) ve Batı’dan (Keltler), sonraları da Doğu’dan (Macarlar ve Slav halkları) gelmiştir bunlar. “İstila” sözcüğü yollarına çıkan her şeyi yakıp yıkarak ilerleyen barbar sürülerini akla getiriyor. Aslında, bunlar Güney’e yerleşmek üzere barışçı biçimde yolculuk eden insanlardır. Vikingleri alalım örneğin: Onları Norman kıyılarına çıkıp artülkeyi yağmalarken, yerle bir ederken gösteren resimlerden görmüşsünüzdür kuşkusuz. Gerçekte, büyük olasılıkla, Kuzey ülkelerinden ticaret yapmak üzere gelmiş olan tüccarlar söz konusudur daha çok burada – aralarından bazıları da Fransa’ya yerleşmişlerdir.

— *O halde din de değişiyor, öyle mi?*

— Evet, ama nedeni bu değil. 4. ve 5. yüzyıllarda Roma imparatorlarının din değiştirmesinden sonra, Roma İmparatorluğu Hristiyan olmuş, paganizmin sonu gelmiştir – “paganizm” sözcüğü

Hristiyanlar tarafından, sayısız tanrısı ve tanrıçasıyla Roma dinini tanımlamak için kullanılır. Dolayısıyla, paganizm yok olur –az çok hızlı biçimde, ama asla bütünüyle değil elbette– ve yavaş yavaş yerini Hristiyanlık’a bırakır. Paganizmin o bir sürü tanrısının yerini Kutsal Kitap’ın (Yeni ve Eski Ahit) tek Tanrı’sı alır, gerçi Hristiyanların Tanrısı üç kişiyi içermektedir (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh). Barbarlar da Hristiyan olmak için vaftiz olurlar: Fransa’da din değiştirenlerin en ünlüsü bir Frank kralıdır, hiç kuşkusuz adını duymuşsunuzdur: Clovis (İS yaklaşık 500).

Söylenceye göre, karısı Clotilde’in ısrarı üstüne Hristiyan olmuştur.

— *Bu bir söylence mi?*

— Evet, bilerek “Söylenceye göre...” dedim. Böyle yaparak, özellikle Ortaçağ’ın başına ilişkin, tarihçilerin elinde çok az belge bulunduğunu ve ellerinde olanların da –sözgelimi Clovis’in din değiştirmesi konusundaki metin– olayları illa oldukları gibi anlatmadığını aklınızdan çıkarmamanızı istiyorum. Bu yüzden, bu belgelere eleştirel bir gözle bakmak, onları başka belgelerle –ya da biz tarihçilerin dediği gibi başka “kaynaklar”la– karşılaştırmak gerek. Bu anlatıları yazanların niyetleri farklı

farklıdır. Örneğin, bir yerde, sonradan Fransa olacak ülkenin başlangıcından beri vaftiz edildiğini, en baştan beri Hristiyan olduğunu göstermek isterler. Oysa gerçek çok daha karmaşıktır.

— Öğretmenimiz bir de “uzun” Ortaçağ’dan söz etti bize.

— Haklı, çünkü Ortaçağ’ın ne zaman sona erdiği çok tartışılan bir konu. “1500’e doğru” dememin nedeni sizin okul kitaplarınızda öyle denmesi: O kitaplarda, 15. yüzyılın sonuna doğru, önce İtalya’da, ardından da Avrupa’nın geri kalanında yeni bir dönemin, “Rönesans”ın başladığı yazıyor; ayrıca, ders programlarında, yakında göreceğiniz üzere, “modern” olarak adlandırılan zamanların da başlangıcı bu. Ama bazı tarihçilere göre, onlara ben de dahilim, Ortaçağ 18. yüzyılın sonuna dek sürmüştür aslında.

— Neden?

— Çünkü, sözü fazla uzatmadan şöyle diyeyim, ancak o dönemde meydana gelen üç olay toplum yaşamını bütünüyle değiştirmiştir (daha kesin biçimde konuşmak gerekirse, burada değindiğim Batı toplumu, Avrupa toplumdur, hatta her şeyden önce en ileri ülkelerin, İngiltere’nin, Fransa’nın,

Kuzey Avrupa ülkelerinin toplumlarıdır). Önce bilim alanında olağanüstü gelişmeler kaydedilir, gitgide daha kesin sonuçlar veren araçlar ve araştırma yöntemleri ortaya konur. Sonra –farklı bilim alanlarındaki ilerlemelerin bir sonucu olarak– 17. yüzyılın sonuna doğru, gittikçe daha randımanlı makineler yapılmaya, kullanılmaya başlar, hızları durmaksızın artan üretim teknikleri geliştirilir. İlk buharlı makine 1698’de İngiltere’de yapılır (Fransız Denis Papin’le İngiliz Thomas Savery sayesinde). Başka bir deyişle, bu “sanayi devrimi” dediğimiz şeyin başlangıcıdır. En son olarak da, siyasal devrimler, başta da Fransız Devrimi gelir. Bu devrim Fransa, Avrupa, hatta dünya tarihinde gerçek bir dönüm noktası olarak görülür: Eski siyasal sistemi, “Eski Rejim”i, “feodal” olarak adlandırılan ve “kötü” Ortaçağ’ın simgesi haline gelmiş olan sistemi ortadan kaldırır.

— *Peki ama “Ortaçağ” sözcüğü nereden geliyor? Neden “orta”?*

— Bu düşünce Ortaçağ’da, özellikle Ortaçağ’ın sonuna doğru, kendilerinden hemen önceki yüzyılları bir ara dönem, bir geçiş dönemi, ayrıca, kafalarında idealleştirdikleri Antikçağ’a bakıldığında bir gerileme dönemi, karanlık bir süreç olarak de-

ğerlendiren bilim adamlarıyla sanatçılar arasında ortaya çıkar önce. (Kendilerince) daha gelişkin gör­dükleri antik uygarlığı canlandırmak isterler. Bu iste­ği en çok açığa vuranlar, 15. yüzyılın sonuyla 16. yüzyılın başında, “hümanistler” olarak adlandırıl­an İtalyan ozanlardır. İnsanoğlunun Tanrı karşı­ında işlediği günahlar üstünde ısrarla duran Hı­ristiyan Ortaçağ inancının yüklediğinden çok daha fazla niteliğe sahip olduğunu düşünürler insanla­rın.

Bunun bir ikinci nedeni daha vardır. Özellikle 18. yüzyılda –sizin de gayet iyi anımsattığınız gibi Aydınlanma yüzyılı– Ortaçağ insanlarına ve uygarlığına karşı bir aşağılama modası baş gös­termiştir. Aydınlanma döneminde, Ortaçağ’a iliş­kin yaratılan imge onu Tanrı inancının insan aklını ezip geçtiği karanlık bir döneme dönüştürür. Hü­manistlerin zamanında olsun, Aydınlanma çağın­da olsun, o yüzyılların büyüklüğü ve güzelliği ar­lık anlaşılmaz olmuştur.

Özetle, “Orta” Çağ, daha üstün oldukları düşü­nülen iki dönem arasında yaşanmıştır: Antikçağ ve Rönesans’la [Yenidendoğuş] başlayan Modern Za­manlar. Bu “yenidendoğuş” sözcüğü de çok anlam­lıdır: Antikçağ 15.-16. yüzyıllardan sonra “yeniden doğar”, Ortaçağ ise sadece bir parantezdir sanki!

— Dolayısıyla, elimizde bir “kötü” Ortaçağ imgesi var. Gelgelelim, bütünüyle baskın çıkan imge bu olmaz hiç de!

— Evet. Ortaçağ’ın güzel ve büyük boyutunu yeniden keşfedenler 19. yüzyıldaki “romantik” olarak adlandırılan yazarlardır. Neden? Hep Ortaçağ katedralleriyle birlikte kullanılan “Gotik” sözcüğünü kullanmadık henüz. Aslında ancak Rönesans’tan sonra kullanılmaya başlayan “Gotik” sözcüğü “barbar” anlamını taşır. Ortaçağ’ın “kötücül” özelliği üstünde ısrar edenler Ortaçağ sanatını da “barbar” olarak nitelendirirler. Oysa romantikler, tersine, bu gelişmiş, harika sanata, Gotik biçime, özellikle de katedrallere hayrandırlar. Bu hayranlığa sizin de kesinkes bildiğiniz bir örnek verebiliriz: Victor Hugo *Notre-Dame de Paris* (Notre-Dame’ın Kamburu) adlı romanında Paris’in göbeğinde bu adı taşıyan ve her zaman binlerce ziyaretçiyi ağırlayan katedrali ölümsüzleştirir.

Ama şunu da kabul etmek gerekir: Bugün, iki görüş de –karanlık Ortaçağ ve parlak Ortaçağ– varlığını sürdürmektedir. Eğitimli insanlar arasında bile zaman zaman “Ortaçağ’da mıyız!” dendiğine tanık oluruz. Bir nesneyi ya da bir kimseyi “Ortaçağ’lı” ya da “Ortaçağ’dan” (Ortaçağ’ı anımsatan) diye değerlendirmek bir iltifat değildir...

— *Ama bu da bütünüyle yanlış sayılmaz!*

— Bu noktada şöyle söyleyeyim: Ortaçağ bazı romantiklerin düşledikleri gibi parlak bir dönem olmadığı gibi, hoşumuza gitmeyen zayıflıklarına ve görünümlerine karşın, hümanistlerle Aydınlanmacıların ileri sürdükleri gibi karanlık bir çağ da değildir. Onu bütün olarak değerlendirmek gerekir. Antikçağ'a oranla, pek çok açıdan bir ilerleme, gelişme dönemidir ve bunu size göstereceğim. Elbette "kötü" bir Ortaçağ vardır: Derebeyleri köylülere zulmederler, Kilise hoşgörüsüzdür ve özgür düşünenleri (o dönemde onlara "sapkın mezhepliler" denmektedir) Engizisyon Mahkemesi'nde yargılar. Engizisyon da onlara işkence yapar, başkaldıranların yakılarak öldürülmesini sağlar... Sık sık kıtlık yaşanır, yoksulların sayısı kalabalıktır; insanlar korku içindedir, yüreklerine korku salınmıştır, örneğin denizden, ormanlardan... şeytandan korkarlar. Ama bugüne baktığımızda, çok daha fazla korkumuz olduğu ortada, korkularımız çok daha büyük üstelik (sözgelimi uzaylı korkusu ya da atom bombası korkusu, ki bu ikincisi çok gerçektir).

Bununla birlikte, bir de "iyi" Ortaçağ vardır ve özellikle çocukları büyülemeyi sürdürmektedir: öncelikle şövalyeler, şatolar, katedraller, Roman sanatı ve Gotik sanat, renkler (örneğin vitraylar) ve

şölenler. Ayrıca Ortaçağ'da kadınların, hâlâ erkeklerden daha aşağı sayılsalar da, toplum içinde daha doğru, daha eşitlikçi, daha saygın bir konum elde ettikleri ya da kendi çabalarıyla bu konumu kazandıkları unutulur sıklıkla – kadın olarak toplum içindeki bu konumu o zamana dek, Antikçağ'da Atina'da bile asla elde edememişlerdir. Hem sonra, bundan ilerde yine söz edeceğiz elbette, Ortaçağ, Avrupa'nın doğduğu süreçtir!

— “Avrupa” mı dediniz?

— Evet, bu çok önemli: Avrupa Ortaçağ'la birlikte başlar ve yapılır. Antikçağ Roma uygarlığı Avrupa'nın yalnızca bir bölümünü içermektedir: temel olarak Akdeniz çevresinde bulunan Güney bölgelerini. Kuzey (Almanya, ardından İskandinavya), Batı (Brütanya, İngiltere, İrlanda) ve Doğu ülkeleri (Macaristan, Orta Avrupa ülkeleri) 5. yüzyıldan başlayarak yavaş yavaş ortak bir siyasal ve dinsel uzama girerler – bu uzam da gelecekte Avrupa'yı oluşturacaktır.

— Öyleyse, Roma İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün İS 500'e doğru sona erdiğini söyleyebilir miyiz?

— Evet. Ondan sonra, gelecekteki Avrupa'nın yeni sakinleri gruplaşmaya başlar ve bazı bölgeler-

de yerleşik yaşama geçerler, böylece uluslar doğar. Ulusların başındaysa, artık yeni, çok önemli bir kişi bulunacaktır: Kral. Ona sonra yeniden değineceğiz.

— *Bu ayrıca Roma İmparatorluğu'nda konuşulan dilin, Latincenin de sonu olur.*

— Yeni gelenler Kuzey'de kaldıkları oranda, kendi dillerini korurlar, ama elbette, Latincenin türlü izlerini taşır dilleri. Latince bilim dili, yazı dili olur ve 15. yüzyıla dek varlığını sürdürür. Güney ülkelerinde, Roma İmparatorluğu'nda konuşulan Latince yüzyıllar boyunca ülkelere göre farklılıklar gösterir. “Roman dil öbeği”nin doğmasına yol açar: Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce ve ayrıca, bu genelde unutulur, Romence.

— *Bir-iki yıl içinde, Latince dersi alıp almayacağımıza karar vermemiz gerekecek: Bu konuda ne öğütlersiniz?*

— Geçmişin mirasına ulaşmanın bir yolu olarak Latincenin önemli olduğunu düşünüyorum. “Yazınsal” mesleklere yönelmeyi düşünüyorsanız, epeyce Latince öğrenebileceğiniz bir bölümü seçmenizde yarar var. Yok, bilimsel bir meslekle uğraşmak istiyorsanız, daha az Latince öğretilen bir bölümü seçebilirsiniz ama onu bütünüyle savsak-

lamayın. Bence, azıcık bile öğrenseniz, ileride size yardımı dokunacaktır.

— *Roma İmparatorluğu'nun doğu bölümünde konuşulan Yunanca Batı'da bütünüyle dışlanmış durumda mıdır?*

— Evet, Roma İmparatorluğu'nun doğudaki Yunan bölümü apayrı bir dünya oluşturur: Bizans İmparatorluğu. Çünkü onun başında hâlâ Bizans'ta (ya da Konstantinopolis'te) oturan bir imparator vardır. Bu kentte ayrıca Ortodoks adı verilen Rum Kilisesi'nin başı da yaşar, kendisini Papa'dan üstün görmektedir bu kişi.

Batı Hristiyanlığı siyasal açıdan (7. yüzyıldan sonra) Bizans İmparatorluğu'ndan hızla ayrılır. Papa daha uzun bir sürede bağımsızlık kazanır, ancak 11. yüzyıla gelindiğinde tamamen bağımsızdır.

Batı Roma Hristiyanlığı'yla Doğu Bizans Hristiyanlığı arasındaki ilişkiler mesafelidir, sonraları iyiden iyiye kötüleşir. 1204'te, Roma Hristiyanları, Doğu'da Müslümanlara karşı düzenledikleri haçlı seferinde, Konstantinopolis'i alıp yağma ederler.

2. Şövalyeler, Hanım ve Meryem Ana

Şövalyeler

— “Şövalye”[Fr. chevalier] sözcüğünün içinde “cheval”¹ var. Bu ikisi arasında bir bağlantı var mıdır?

— Evet, elbette. Şövalyeyi zırhı içinde yapayalnız bir halde gözümüzde canlandırmaya öyle alışmışız ki ona adını vereni unutuyoruz: *cheval* [at]. Şövalye bir ata sahip olan adamdır. Biraz daha açalım: Saban çekip toprağı süren bir ata değil, bir savaş atına sahip olan bir adamdır (çok uzun süre boyunca, hatta yakın bir tarihe kadar toprak sürme işini üstlenen hayvan öküzdür). Yarış atı da değildir sözünü ettiğimiz, hele safkan Arap atı hiç değil.

1 Fr. “at”; okunuşu “şöval” (ç.n.).

Hayır, adına “*destrier*” denen güçlü bir attır, bir savaş atıdır onunki.

— Ortaçağ’da bir yenilik midir bu?

— Evet, bu at cinsi büyük olasılıkla 7. yüzyıla doğru Asya’dan gelmiştir. Roma Antikçağı’nda ona rastlanmaz, savaşlarda hiçbir rol üstlenmez. Şövalyeler zamanında savaşta kullanılması yeni ve başka örneği bulunmayan bir şeydir.

— “Şövalye” sözcüğü aynı zamanda “chevaleresque”² sözcüğünü de akla getiriyor...

— Evet, üstelik bu sözcük Ortaçağ insanlarına özgü kuşkusuz en çekici imgelerden birini düşündürüyor. Bize kadar ulaşan anlatılarda bile ona rastlanır: Şövalye o anlatılarda esas kahramandır; kendisinden yiğitlikler beklenir, bu da onu sıradan insanların üstünde bir kişi yapacaktır. Pek çok Ortaçağ anlatısında onun serüvenleri, kahramanlıkları, saygınlığı, ayrıca “chevaleresque” erdemleri anlatılır: soylu ruhu, yürekliliği.

— Şövalyenin bir “savaş atı”na bindiğini söylediniz. Bunun altını çizmek neden önemli?

— Çünkü atlı çarpışma, turnuvalar gibi göste-

2 Fr. “şövalyece, yiğitçe” (ç.n.)

rilerde o zamana dek bilinmeyen icat, nesne ve hareketlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İlk büyük yenilik savaş sırasında ata daha iyi egemen olmayı sağlayan üzengilerdir. Aynı şekilde eyer ortaya çıkar – ve ondan sonra gitgide daha çok gelişecektir eyerler. At da bir zırhla korunur, başını kapatacak biçimde koşum takılır hayvana. Şövalyeyse bir zırh takar, silahları kılıç ve mızraktır...

Ama tüm bunlar –at, zırh, silahlar– çok pahalıdır. Bu da iyi donanımlı, yardımcıları bulunan ve bunlarla “göz boyayan” zengin şövalyelerle daha alçakgönüllü bir donanıma sahip, takım taklavattan yoksun, yoksul şövalyeler arasındaki görünüş farkını açıklar.

— Müzelerde, kimi zaman zırhını kuşanmış, kendisi gibi zırhlı, koşumlu bir ata binmiş bir şövalye görürsünüz, çok etkileyici bir şey bu.

— Evet, gerçekten, şunu da eklemek isterim ki şövalyelerin zamanında da durum aynen böyleydi. Dış görünüşü şövalyenin çağdaşlarını büyüler, çünkü gerçekten sıra dışıdır. En çok zırhı ilgi çeker. Göğsünün üstündeki halkalı önlüğü, yüzünü kapatan tolgasıyla, şövalye sıra dışı bir adam görüntüsü çizer. Genelde at üstünde yolculuk ettiğinden, zırhı şakırdar, bu ses herkesin ilgisini çeker kuşku-

suz. Ayinler dışında sessiz bir adam olan rahibin tersine şövalye gürültücü biridir, bakışları kendi üstüne çeker.

— *Şövalyelerin ne yaptıkları, günü nasıl geçirdikleri biliniyor mu?*

— Onların asıl işi dövüştür. Bununla birlikte, genel olarak düşünülenin aksine, çoğunlukla bireysel, teke tek bir dövüş değildir onun verdiği, toplu bir dövüştür, bir grupla bir başkası karşı karşıya gelir.

— *Turnuvalarda bile mi?*

— Turnuvalarda bile. Ayrıca dövüşler zaman ve uzamla kısıtlıdır: Örneğin özellikle ilkbaharda yapılırlar. Oyunlar da iki türdür: av ve eğlence. Şövalyeler büyük avcılardır aynı zamanda ve ava da grup halinde çıkılır. Bir yandan da turnuvalar vardır, onlarda yalnızca şan şöhet kazanmaya çalışılır. Turnuvalarda da aynı şekilde grup halinde hareket edilir, iki rakip takım, iki taraf karşılaşır.

— *Turnuvalar sadece bir oyun mudur, yoksa ciddi bir iş midir? Turnuvalarda insanlar ölür mü?*

— Tabii ki ciddi bir iştir: Genelde, insanlar yalnızca yaralanırlar (çünkü zırh kılıç ve mız-

rak darbelerinden korur onları) ve savaşta olduğu gibi, turnuvalarda da rakibi öldürmeye değil, tut-sak almaya bakılır, serbest bırakmak için de fidye istenir. Bu bir kazanç kapısıdır. Ama şövalyelerin turnuvalarda yaşamlarını yitirdiği de olur – örneğin, Fransa Kralı II. Henri 1559'da bir turnuvada ölmüştür. Öte yandan, şunu da bilmek gerekir ki Katolik Kilisesi uzun süre boyunca savaşa, silahlı şiddete karşı olduğunu belirtmiş, turnuvaları kabul etmemiştir (bu da şövalyelerin yalnızca eğlen-ce olsun diye dövüşmediklerini gösteriyor). Hatta Kilise ("Kilise" derken, Papa'yı ve piskoposları kastediyorum) 12. yüzyıldan sonra turnuvaları yasaklamayı başarmıştır. Ne var ki, 15. ve 16. yüzyıllarda yeniden moda olacaktır turnuvalar. O kadar ki 15. yüzyılın ortasında, Saygın Anjou ve Provence Kontu, geleceğin Sicilya Kralı, Kral René turnuvalar üstüne bir kitap yazmış ve bu kitap büyük başarı kazanmıştır.

— *Peki daha sonra turnuvalar niye biter?*

— Her şeyden önce ateşli silahların bulunması ve yaygınlaşması işleri farklılaştırır. Hem sadece turnuvalar için geçerli değildir bu, tüm savaşlar, savaş yöntemleri de değişir.

— Bugün, okul gezilerinde öğrenciler turnuvalar düzenlenen bir Ortaçağ kentine ya da gösteri alanına götürülüyor sık sık. Bu başarıyı nasıl açıklıyorsunuz?

— Turnuva Ortaçağ'dan bize kalan en güçlü, en klasik imgelerden biridir. 19. yüzyılda, romantik yazarlar tarafından katedraller nasıl yeniden canlandırıldıysa, modern yazında o da "yeniden canlandırılır". İskoçyalı Walter Scott'un *Ivanhoe*'sünü okudunuz mu? 1819'da yayımlanan bu ünlü romanda nefis bir turnuva öyküsü vardır. 20. yüzyılda da, kuşkusuz göz alıcı özellikleri yüzünden, turnuvalar genelde sinemaya uyarlanmıştır. Ama benim için, Ortaçağ'a adanmış en güzel, en doğru film Robert Bresson'un *Lancelot du Lac* (Gölün Lancelot'su) adlı filmidir – orada da bir turnuva vardır. Gerçi biraz zor ama on yaşını aşmış tüm çocuklara ve gençlere bu filmi izlemelerini öneririm.

— Ortaçağ canlandırmalarında, bizi ayrıca şahin avı gösterilerine de götürüyorlar. Şövalyeler gerçekten şahinle avlanmışlar mıdır?

— Evet, şahinle ya da başka türlü avlanmak da onların uğraşları arasındadır. Ama ayrıca sahip oldukları toprakları, kutsal yerleri ziyaret eder, ziyafet verir,

trubadur'ların (Güney Fransa'da) ya da truver'lerin³ (Kuzey Fransa'da), hokkabazların gösterilerine gider, müzik dinlerler... Aslında yaşamları kimi zaman savaşla, kimi zaman barış içinde geçip gider, ama kuşkusuz asıl savaşa tutkundurlar, çünkü yeryüzündeki yaşamlarının sonsuz yaşam için verilen bir mücadele olduğuna inanırlar. Günümüzde Kilise'nin, şövalyeleri meşgul etmek için Kutsal Topraklar'a haçlı seferleri düzenlediği düşünülmektedir.

— Çok ünlü şövalyeler var, örneğin Aslan Yürekli Richard, ya da sizin adını andıklarınız: Ivanhoe, Lance-
lot, Perceval...

— Aman dikkat, burada duralım! Serüvenleri, kahramanlıkları anlatılan saygın şövalyeler arasında, 1199'da ölen, İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard gibi tarihsel kişilikler, gerçekten varolmuş kişiler vardır. Ama bir de roman kişileri vardır, yalnızca romanlarda varolan kişilerdir bunlar! Ünlü "Yuvarlak Masa Şövalyeleri" de bunlara bir örnektir!

— İnanılmaz bir şey, onların gerçekten var olduğuna inanıyorduk oysa!

3 Fransızcada Güneyli halk ozanlarına *troubadour*, Kuzeylilere ise *trouvère* denir (ç.n.)

— Evet, söylencenin gücüdür bu. Onların öyküsü 12. yüzyılın ikinci yarısında koşuk halinde, 13. yüzyılın ilk yarısında da düzyazı halinde (dolayısıyla 1150'yle 1250 arasında) yayımlanan bir dizi romanla anlatılmıştır. Söylence yaşamı üstüne hiçbir şey bilmediğimiz, buna karşın Ortaçağ'ın en ünlü kahramanına dönüşmüş, 5. yüzyıldan bir kralın çevresinde gelişir: Büyük Britanya Britonlarının önderi Kral Arthur. Öykücülerin imgelemi onun çevresinde olağanüstü bir başarı kazanacak bir söylence yaratır: Yuvarlak Masa'nın on iki şövalyesi. Bu Ortaçağ'da insanları şaşılacak derecede etkileyen bir öyküdür, bunun nedenlerinden biri şövalyeler arasında sıkı eşitliği temel almasıdır; çok basit bir buluşun açığa vurduğu bir eşitlik: Şövalyeler aralarında hiçbir hiyerarşi olmaksızın, çevresine yan yana dizildikleri bir "yuvarlak masa"ya oturlar. Buna karşılık, bu şövalyeler bir yiğitlikte bulunmak ya da bir Ortaçağ şövalyesi için en önemli kahramanlık sayılan, Tanrı'ya verdikleri sözü yerine getirme görevini üstlenmek için birbirleriyle yarışır.

— *Bu söz de Kutsal Kâse'dir!*

— Evet. Aslında, bu yiğit topluluk Hristiyan dinine yürekten bağlıdır. Arthur yazını hem

Tanrı'yı hem de onun oğlu İsa'yı övecek güzel bir öykü yaratmıştır. Anlamakta biraz güçlük çekebilirsiniz: Yuvarlak Masa söylencesinde, şövalyeler "mistik" bir görev üstlenirler, bu da şu demektir: Kutsal, gizemli bir görevi yerine getirmek adına Tanrı'nın hizmetinde çalışırlar; onların atıldıkları serüven bu dünyayla kısıtlı değildir, başka bir dünyayla, göksel ya da tanrısal dünyayla bağlantılıdır. Tanrı'dır şövalyeleri yeryüzüne gönderen ve onlara serüvenin sonunda bir ödül vaat etmiştir. Böylece öyküleri "mitik" bir özellik kazanır, demek ki inanılmaz ama bir yandan da insanın içten içe arzuladığı bir şey halini alır. Bugün bile pek çok insan Kutsal Kâse adındaki o gizemli nesneyi bulmakla görevli bir Yuvarlak Masa Şövalyesi olmak ister.

— *Peki nedir "Kutsal Kâse"?*

— Büyülü bir kâsedir, Kudas âyinlerinde kullanılan ekmeğin, içinde gerçekten Tanrı'nın bedenine dönüştüğü bir tür çanaktır. Kral Arthur söylencesi Ortaçağ'da –hem sadece Ortaçağ'da da değil– işte böyle etkilemiştir erkeklerin ve en az onlar kadar kadınların imgelemine. Bu noktada şunu anımsatmakta yarar var, Yuvarlak Masa Şövalyeleri'nin uğraş ve kahramanlıklarının hepsi tam anlamıyla erkek işidir: Kahramanların hepsi erkektir, çünkü şö-

valye topluluğu her şeyden önce erkeklerin egemen olduğu bir erkek toplumdur.

Hanım ve Meryem Ana

— *Ama bir de "Hanım"ın üstlendiği rol var!*

— Aslında, Hanım, Hanımlar roman kişileri-
dir, gerçekte var olmayan kadın kahramanlardır.
Küçük kızları düş kırıklığına uğratmak pahasına
da olsa, gerçekleri söylemek gerek: Gerçek yaşam-
da, Arthur söylencesini anlatan romanlarda oldu-
ğu şekliyle pek az "Hanım"a rastlanır... Kaldı ki,
doğruya doğru, Ortaçağ yazarları güzellikleri ve
erdemlilikleriyle dikkat çeken kadınlar yaratmışlar
ve onları göklere çıkarmışlardır; okurlar da kimi
zaman –çok ender olarak– bu anlatıların arkasın-
da gerçek kadınların olduğunu, bunların gerçek bi-
rer Hanım olduklarını düşünürler. Anlatılan öykü-
lerde, şövalyenin Hanım'ı vardır ve genelde evli de-
ğildirler.

— *Öyleyse Ortaçağ'daki gerçek yaşamda, kadınlar
erkeklerden daha aşağı bir konumda mı bulunur?*

— Evet, ne yazık ki, tüm eski toplumlarda ol-
duğu gibi durum budur. Ama bir noktayı ısrar-

la vurgulamak istiyorum: Yuvarlak Masa Şövalyeleri söylencesinin yaygınlaştığı dönemde, modern anlamıyla evliliğin ortaya çıkışına ve halk arasında büyük oranda benimsenişine tanık olunur. Aslında, Kilise gittikçe daha sert biçimde poligamiyi (çokeşliliği) ve boşanmayı yasaklamıştır. Bununla da kalmayıp yaşantı içinde kadınlara neredeyse erkeklerinki kadar önemli bir yer vermiştir. Sözelimi kadının rızası (evleneceği adama düğünde bizzat “evet” demesi) zorunlu hale getirilmiştir. Oysa öncesinde, ailesi, annesiyle babası hangi adamla evleneceğine karar veriyor, kızınsa söz hakkı bulunmuyordu. Ama tabii, aileler kızlarına çeşitli şekillerde baskı yapıp “doğru” seçimi yapmasını sağlamaya çalışırlar – bu da şu demektir, kızların ailelerin seçtiği kocaya varmalarına çabalarlar. Ne ki burada önemli olan ilkedir. Bu ilke sayesinde, kadınların çoğu bundan sonra serbestçe evlenebilecektir... Bugün size tuhaf geliyordur bu, artık herkes serbestçe evlenebiliyor, evlenmeyebiliyor, boşanabiliyor. Öte yandan, günümüzde bile, birçok uygarlıkta kadınların evlenmek için sevdiği adamı seçme hakkı bulunmuyor.

— Demek ki şövalye söylencelerindeki “Hanım” gene de gündelik yaşamda etkili olmuş!

— Kesinlikle. Ama en önemli rolü, Avrupa'daki tüm çocukların, Hıristiyan olmayanların bile, kuşkusuz adını işittikleri başka bir Hanım üstlenmiştir: Meryem'den, Meryem Ana'dan, İsa'nın annesinden söz ediyorum. 11. yüzyıldan 13. yüzyıla dek Meryem'e, daha doğrusu "Meryem Ana"ya tapınma, Ortaçağ insanların dinsel yaşamında çok büyük bir önem kazanmıştır.

— *Tapınma nedir?*

— Meryem'e tapınma derken, ona seslenen dua ve yakarıları; resimlerinin, yontularının yapılmasını, üstüne kitaplar yazılmasını; kendisinin yüceltildiği mekânlara yapılan hac gezilerini; ona adanan, onun adını taşıyan kilise ve katedralleri (bugün de hâlâ bu özelliklerini korurlar) kastediyorum. "Meryem Ana" inananlarla Tanrı arasındaki en büyük araçtır. Ortaçağ insanları Tanrı'nın oğlu İsa'dan bir iyilik –örneğin bir hastanın iyileşmesini– istemek için öncelikle Meryem'e başvurup ondan "araya girmesini" isterler. Dolayısıyla, Meryem bir şekilde Ortaçağ toplumunun "esas" Hanım'ı olur.

— *Peki Meryem Ana şövalyeler için de bir rol oynar mı?*

— Oynamaz mı! Şövalyeler de kendilerine yar-

dım etsin, karşılaştıkları güçlüklerde destek olsun diye ona yalvarıp yakarırlar... Üstlendikleri görevde çok önemli bir yeri vardır Meryem'in. Meryem'in öneminin de ötesinde, şunu iyice anlamak gerek: Ortaçağ boyunca, şövalyelik gitgide daha açık biçimde kutsal, dinsel bir özellik kazanır. Bir tür "dinsel işlem"den geçip, demek ki dinsel bir törenle, dinsel simgelerle şövalye olunur. Şövalye olmak için Kilise'nin ve onun temsilcilerinin, piskoposların, rahip ve keşişlerin onayı gerekir – onlardan daha ileride söz edeceğiz (bkz. s. 40-43). Şövalye "unvan töreni" adı verilen özel bir ayin sırasında Tanrı'ya, onun oğlu İsa'ya, Meryem Ana'ya ve azizlere bağlılık yemini eder.

— *Buna karşın, "kötü" şövalyeler de var!*

— Hem de nasıl! Ortaçağ'dan günümüze pek çok "iyi" şövalye imgesi aktarıldıysa da, gerçekte "kötü" şövalyelerin olmasına engel değildir bu. Şövalyelerin eşsiz saygınlığı iki nitelikten ileri gelir: insanlarda hayranlık uyandıran bedensel bir tavır ve yoksulların, zayıfların, bilginlerin korunması türünden erdemler (bilginler Ortaçağ'daki kültür-lü insanlardır, çoğunlukla rahip ve keşişlerden oluşurlar, ama aralarındaki kadınları da unutmamak gerekir, bunlar kendilerini Tanrı'ya adanmışlardır, manastırlarda yaşarlar).

Ama tabii ki “kötü” şövalyeler de vardır. Daha önce sözünü ettiğimiz romanlarda, ayrıca “yiğitlik destanları”nda, (şövalyelerin kahramanlıklarını anlatan ve en ünlüleri *Roland Destanı* olan) o büyük şiirsel anlatılarda, hainlere, yalancılara, insanlara işkence eden, onları zevk için öldüren şövalyelere rastlanır.

— “İyi” şövalyeleri andınız: *Perceval*, *Ivanhoe*, *Lancelot*. Adları ilk akla gelen “kötü” şövalyeler kimler?

— *Roland Destanı*’ndaki ünlü hain Ganelon vardır örneğin. Ama bunlar hainlerden çok, *Tristan ve Isolde* romanındaki dev Morholt gibi türlü canavarlar olarak anlatılırlar. Şövalye imgesi büyük çoğunlukla olumlu, sevimli olmasına karşın, o “kötü” şövalyeleri, onları anlatan yazarların ve işledikleri kötülükleri okuyan okurların nefret ettiği, ayıpladığı şövalyeleri unutmamak gerekir.

Ortaçağ iyilerle kötülerin karşı karşıya geldiği, meleklerle iblisler arasında bir savaşın sürüp gittiği bir dünya betimlemeyi sever. O yüzden, pek çok melek gibi şövalyeye ve şeytan kadar kötü, şeytani şövalyelere rastlarsınız öykülerde. Şövalyelik romanları İyi’yle Kötü, şerefle şerefsizlik arasındaki bu çatışmayı sık sık ele alır; olay (anlatılan öykü) iyilerle kötüler arasındaki bu çatışma sayesinde ilerler.

3. Şatolar ve Katedraller

— “Ortaçağ” denince akla “şövalye”nin dışında “şato” ve “katedral” de geliyor.

— Kesinlikle öyle. Buna karşın, şunu belirtmeliyim ki, şato ve katedral daha çok özel konutlardır. Ortaçağ’da, evler genelde gösterişsiz ve basit yapılar — özellikle köylülerin evleri yoksul, kimi zaman sefil haldedir. Kentlerde bile, taş yapılara ender rastlanır; yapılar uzun süre ahşaptan yapılmıştır, bu da Ortaçağ’da sık sık rastlanan yangınları açıklıyor: Evler bir yana, kiliseler, köyler, kentler yanıp kül olur!

Ama Ortaçağ’ın iki büyük simgesi olarak iki yapı kazanmıştır akıllara: şato ve katedral, şövalyelerin konutuyla Tanrı’nın, daha doğrusu Tanrı’nın temsilcilerinin, piskoposların. Bir yanda, şato şövalyelerin gücünü ve saygınlığını yansıtırken; öte yanda, katedral baş temsilci piskopos aracılığıyla

la Tanrı'nın saygınlığını pekiştirir: Piskopos "piskoposluk" adı verilen, günümüzdeki bir eyaletin büyüklüğünde dinsel bir bölgenin başıdır; yaşadığı kentte, dua etmeye, vaaz vermeye, ayin düzenlemeye gittiği kilisesi, "Tanrı'nın evi", "katedral" olarak adlandırılır.

— "*Şato*"yla "*katedral*" neden birlikte anılır?

— Çünkü bu iki konut eğitimli insanlar için olduğu gibi halk için de yüksekliğin boyutuna ya da yönüne işaret eder. Ortaçağ'da, yükseklikle alçaklık arasındaki karşıtlık "mekâna yansıtılmıştır": Alçaklıktan kaçmak istendiğini göstermek için, uzaklardan bile görülebilecek, çok yüksek kuleler, surlar yapılır. Başka bir deyişle, yüksek, yükseklik büyük ve güzel olanı betimler. Şatolarla katedrallerin yapımında ortaya konan bu yükseklik-alçaklık karşıtlığı –karşıtlığı görebildiğimiz yeri, gözümüzün önünde olduğu yeri kastediyorum– Ortaçağ'da büyük önem taşır. Bu tam da gökyüzüyle yeryüzü arasındaki, "yukarısı"yla "aşağısı" arasındaki karşıtlığı yansıtır. Surla kule türünden öğelere onca önem verilmesi bundan kaynaklanır. Ortaçağ kiliselerinin çoğunlukla göz alıcı kuleleri vardır. Kentlerdeki zenginlerin evlerinde de öylesi kulelerden bulunur ama ne yazık ki bu evler Ortaçağ'dan sonra yıkılmıştır.

Kaldı ki Müslümanların camilerinin de çoğunlukla incecik, gökyüzüne doğru yükselen, “minare” olarak adlandırılan kuleleri olduğunu biliyorsunuzdur kuşkusuz: Bu da şu anlama geliyor, iki din de “Tanrı’larının evleri”nin mimarisi konusunda birbiriyle yarışmaktadırlar. Yeri gelmişken, İslam’ın ya da Müslümanlık’ın Hz. Muhammed ile 7. yüzyılda (622’de) ortaya çıktığını anımsatayım. Dolayısıyla, neredeyse Ortaçağ’la çağdaştır. Ama bundan daha sonra söz ederiz.

Şatolar

— Kumsalda kumdan kale yaparken, genelde Ortaçağ şatolarına benzetmeye çalışırız onu: Kuleler, mazgalı surlar, hendekler, yukarılara tırmanan ya da aşağıya inen sarmal yollar, dar ve karanlık merdivenler, kale içleri yaparız...

— Haklısınız: Küçükler için de, büyükler için de şato “güzel” Ortaçağ’ın parçalarından biridir.

— Peki ama şato tam olarak neye yarar?

— Şövalye için birbirinden önemli iki işlevi vardır şatonun. Bir yandan bir savunma rolü, dolayısıyla askerî bir işlev üstlenir (o bir kaledir), bir yan-

dan da bir konuttur (bir şatodur). Şatoların boyutları içinde yaşayan insanların sayısına bağlıdır: Aslında derebeyinin kalabalık ailesini olduğu kadar hizmetçileri (ve onların ailelerini), hatta yakınlarda yaşayan köylüleri bile ağırlar ve savunur. Bazı şatolar her türden, her yaştan ve her meslekten insanı barındıran kentin atasıdır.

— *Yine de ister sağlam, ister yıkılmış durumda olsun, şatoların kırdaki bulunduğunu düşünüyor insan.*

— Doğru: Şövalyeler genelde kentlerdeki insanlardan, özellikle "burjuvalar"dan uzak durmuşlardır. Yaşamak için av alanlarının, köylülerin işlediği toprakların yakınlarını yeğlemişlerdir. Ama kentlerde de şatolar bulunur, örneğin Paris'te, Cité Adası'nda... Eski Ortaçağ şatosu Palais-Royal (Kraliyet Sarayı) ya da Louvre da kent merkezine kurulmuştur. İtalya'da, şatoların büyük bölümü kenttedir.

— *Avrupa'nın her tarafında şato var mıdır?*

— Kesinlikle, çünkü Avrupa'da Ortaçağ boyunca birçok kanlı savaş, mücadele yaşanmıştır ve tüm Avrupa'da yaşam aşağı yukarı aynıdır. Çok güzel şatolar görmek istiyorsanız, örneğin İspanya'ya gidebilirsiniz. Çünkü bu ülke bir şatolar ülkesidir.

Ya da Doğu Avrupa'ya, sözgelimi Polonya'ya gidebilirsiniz: Töton Tarikatı (ya da Töton Şövalyeleri) orada (özellikle de Malbork'ta) görkemli şatolar yapmıştır.

— *Ama Ortaçağ boyunca yapılan tüm şatolar birbirine benzemiyor.*

— Tabii ki hayır, hatta çok büyük değişimlere uğruyorlar. Değişiklik iki şekilde ortaya çıkıyor. Aşağı yukarı 11. yüzyılda, ahşabın yerini taş alır, bu da şatonun rolünü farklılaştırır. 10. yüzyıldan 12. yüzyıla dek, şato yaparken amaçlanan şey öncelikle derebeyiyle ailesi için bir barınak, ayrıca onun silahlarıyla erzakının saklanabileceği bir ambar kurmaktır – bu yüzden burç yapımına başlanır. Ardından, konutun ve gereçlerin kalın duvarlarla, hendeklerle, iner-kalkar köprülerle, mazgallarla, saldırganların üstüne yakıcı maddelerin döküldüğü deliklerle korunduğu taş şatolar yapılmaya başlar. Şato ele geçirilmesi çok güç, gerçek bir kaleye dönüşür.

— *Evet ya, bir şato nasıl ele geçirilir?*

— Öncelikle ihanetle! Şatoya saldıranların şu ya da bu şekilde içeri girmesine şatoda yaşayanlardan birinin ya da bir bölümünün yardım etmesi yeter.

— Bazen, filmlerde ve çizgi romanlarda, bir kalenin kuşatıldığına tanık oluruz: Kuşatanlar surlara dayalı duvaran merdivenlere tırmanmaya çalışırken, kaledekiler yukarı çıktıklarında onları öldürmeye çalışır ya da üstlerine kızgın yağ dökerler. Bu gerçek midir?

— Evet ama kuşatma çok uzun sürebilir ve kuşatmaya dayanan kalelerin sayısı ele geçirilenlere oranla çok daha fazladır. Bu kale-şatolar öyle şekillerde, öyle yerlerde yapılmışlardır ki düşmanların gözleri korkar (örneğin Eure'deki Gaillard Şatosu'na ya da Aisne'deki Coucy Şatosu'na bakın).

— Peki ama, neden bir süre sonra şato yapılmaz olur ve neden bunların çoğundan geriye yalnızca yıkıntılar kalmıştır?

— Öncelikle toplar yüzünden: 14. yüzyılın sonundan ve 15. yüzyılın başından sonra, çok büyük bir teknik yenilik olan toplar en kalın duvarları bile yıkabilecek güçtedir. Bunun bir başka nedeni de şatoların daha çok konut işlevi görmeye başlamasıdır –hatta Rönesans döneminde sadece bu işe yararlar–, bu da elbette mimarilerinin ve yapılarının değişmesine yol açar. Ayrıca, Ortaçağ'dan sonra, Fransa Kralı, derebeyleri üstünde egemenlik kurabilmek için, fazla güçlü derebeylerinin şatolarını yıktırmıştır.

— *Şato yaşamak için rahat bir yapı mıdır?*

— Hayır. Yalnızca topun icat edilmesini izleyen dönemde, öncelikli olarak bir konut işlevi gördüğü sırada, şato rahat yaşanılabilir bir mekâna dönüşür. O zamana kadar, şatoda yaşam bir hayli çetindir: Sadece derebeyi ve yakınları yastık kullanabilir; eşya azdır: Giysiler sandıklara konur; masalar sabit değildir, iskemleler de çok basittir. Bununla birlikte, en zenginlerin evlerinde, duvarlar halıyla kaplıdır. Şömine saygınlık göstergesidir, hem bir sanatçı tarafından yapılmış olduğu, dolayısıyla da bir “sanat yapıtı” olduğu için, hem de şatolarda en çok aranan şeyi, yani sıcaklığı sağladığı için. Şömine ve şöminenin bulunduğu salon evin simgesidir, insanlar orada toplanır, çene çalar, oyunlar oynarlar. Beslenme çok büyük önem taşıdığından, mutfak genelde görkemli bir salondur (Louvre’daki, Conciergerie’nin altındaki mutfaklara bakın). Ortaçağ’da, insanlar temiz yaşamaya çalışırlar, bu yüzden şatolarda gerçek tuvaletler vardır.

Katedraller

— *Şatoyla katedralin birlikte anılmasının nedenini yükseklik kaygısı olarak açıkladınız.*

— Evet, katedraller kocamandır, ama asıl özellikleri, göreni, ziyaretçiyi etkilemek, onda bir büyüklük duygusu uyandırmak için yüksek olmalarıdır: Mekânın yüksekliği göklerdeki Tanrı'nın yüksekliğini yansıtır. Katedraller ona adanmıştır, onun evidirler. Onun saygınlığı yeryüzündeki temsilcisinin, piskoposun saygınlığına yayılır. Tabii bunda daha basit bir etken daha vardır: Katedraller neredeyse her zaman kentlerde bulunurlar ve birbirleriyle yarışır – en büyük, en yüksek, en güzel katedral kiminse o kazanır bu yarışmayı.

— *Neye yarar katedraller?*

— Her şeyden önce, söylediğimiz gibi, bir “tapınma mekânı”dır katedral, demek ki dua etmek, âyinlere, dinsel törenlere katılmak için insanlar orada toplanır. Tanrı'nın temsilcisi piskoposun evi olan katedrallerde, “kurul üyesi” olarak adlandırılan ve piskoposluk kurulunu oluşturan ulu kişiler bulunur sürekli olarak; sabah, öğle ve akşamları “office⁴” okurlar – daha basitçe şöyle diyelim, bu mekânların gerçek sahibi olan Tanrı'ya şükrederler. Bu “office”i –Latineden gelen bu sözcük “uğraş”, “iş” anlamını taşır– katedralin koro yerinde gerçekleştirirler. Bir katedrali ziyaret ettiğinizde,

4 Fr. dua, ayin duası (ç.n.).

hemen hemen her zaman koro yerinin ne kadar büyük olduğunu fark edersiniz ve korodakilerin şarkı söylerken oturdukları “arkalıklı iskemleleri” (arkalıklı ahşap sandalyeler, kimi zaman nefis biçimde yontulmuşlardır) görürsünüz.

— *Ama o koskoca katedrallerde insanlar rahibin sözlerini ya da kurul üyelerinin şarkısını nasıl duyabilir?*

— Özellikle 13. yüzyıldan başlayarak, demek ki 1200’den sonra, katedral vaaz verilen bir mekân halini alır: Bir vaiz inananlara seslenir, yaşamı ve İsa’nın öğretisini anlatır, Meryem Ana’dan, Eski Ahit’in peygamberlerinden söz eder, Hristiyanların kutsal kitabını, başkahramanı İsa olan *İncil*’i yorumlar. Ayrıca azizlere değinir, topluluğu yüreklendirir, azarlar, insanlara çağrıda bulunur... Ayakta duran inananlar kuşkusuz onu zar zor duyabilmektedir, ama vaiz kendisini sözle olduğu kadar hareketlerle de ifade eder. Ortaçağ sözün ve bedensel anlatımın görkemli bir dönemidir.

— *Katedrallerde dinsel etkinliklerden başka nedenlerle de toplanılır mı?*

— Evet, katedral aynı zamanda toplantı mekânıdır, kurullar orada toplanır, şöenler verilir... Ama Ortaçağ’da bucakların bile toplantı salon-

ları olduğunu anımsatayım: Toplanmak için ille de kiliseye gidilmesi gerekmez!

— *Katedraller nasıl inşa edilir?*

— Bugün ayakta kalan katedrallerin hemen hemen hepsi taştan yapılmıştır. Ama başlarda, ağacın bol olduğu yoksul bölgelerde, kiliseler ahşaptandır: Bunların olağanüstü örneklerine İskandinavya’da ya da Polonya’nın güneyinde rastlanabilir hâlâ.

Katedraller Ortaçağ’da en süslü yapılardır. Örneğin, artık yitip gitmiş, bugün baktığımızda göremediğimiz bir özellikleri vardır: Rengârenk boyanırlar. Süsleme için ayrıca duvar halıları, freskler (doğrudan alçı duvara yapılmış resimler), yontular kullanılır. En fazla yontuyla süslenmiş yerler, içeride, sütun başlıkları, dışarıda da ana kapı, büyük giriştir. Yontuların biçimi ya da biçemi çok değişmiştir. Katedrallerin içleriyle ilgili bir şey daha söyleyeyim: Dipte, demek ki girişin yakınlarında, genelde bir “vaftiz yeri” bulunur; bu ayrı küçük bir bölmeye yerleştirilmiş taştan bir kaptır; bu kap vaftiz sırasında kutsal suyla doldurulur. Bu vaftiz yeri çoğunlukla zengin biçimde süslenmiştir. Neden mi? Çünkü vaftiz “dinsel bir işlem”dir, Hıristiyan dininin en önemli simgesidir. İnsanlar doğuştan Yahudi ya da Müslüman olur, ama Hıristiyan “doğul-

maz”: Dine yeni katılacak kişi, ister bebek, ister yetişkin olsun, başından aşağı vaftiz suyu dökülmesiyle Hristiyan “olur”.

— *Katedrallerdeki yontuların çok değiştiğini söylediniz...*

— Evet, elbette, ama yapının bütünü de büyük oranda değişmiştir, bu da yeni yapı tekniklerinin keşfedilmesinden ileri gelir. Özellikle iki dönem arasındaki fark büyüktür. 10. yüzyıldan başlayarak (demek ki yaklaşık 900 yılından sonra) katedraller gittikçe daha “tonozlu” biçimde inşa edilir. Bu da şunu demeye gelir: Bir tavan yoktur da duvarların bir şekilde birleştiği bir tonoz vardır bu katedrallerde. Ama 12. yüzyıla kadar kiliseler nispeten karanlıktır, onları aydınlatma gereksinimi hissedilmemiştir: Bu “Roman” denilen sanat ya da biçemdir. Ardından, aydınlığın peşine düşülür, hatta Tanrı ışıkla özdeşleştirilir. Teknik ilerlemeler, büyük mekân arayışı, gitgide daha gelişen demir ve çeşitli metal kullanımı 11. yüzyıla 13. yüzyıl arasında, “Gotik” olarak nitelenen büyük katedrallerin yapılmasına yol açmıştır. Sanırım daha önce de sözünü ettim, “Gotik” “barbar” anlamına gelir: Gotlar 5. yüzyıldan sonra Roma İmparatorluğu’nu istila eden Germen Barbarlarındandır; bu yüzden,

Rönesans'ta ve özellikle 17. yüzyılda bu barbar sanatı "Gotik" olarak adlandırılmıştır – ama daha önce de değindiğimiz gibi, romantikler 19. yüzyılın başında Gotik'i yeniden moda haline getireceklerdir.

— *Katedrallerde ya da katedrallerin yapılışında bazı "gizler" olduğu söylenir bazen...*

— Hayır. Katedraller büyüleyicidir, çok karmaşık, hatta anlaşılması güç bir yapıya sahiptirler, bu nedenle yapılışlarında bazı gizler olduğu düşüncesi doğmuştur. Ama bu düşünce çok daha sonraları, 18. yüzyılda, az çok gizli bazı loncalarda (ya da derneklerde) ortaya çıkmıştır: "Farmasonlar" (ya da "hür masonlar"). Onlar kökenlerini katedralleri inşa edenlere dayandırmaktadırlar. Buna karşılık, kimi katedrallerin "labirent" biçiminde gizli bir yapıları olduğu doğrudur, ziyaretçi başlangıçta yönünü bulmakta zorlanır (Chartres Katedrali buna bir örnektir).

— *Katedraller pahalıya mı patlar?*

— Evet. Kimileri katedrallerin bir olasılık derebeylerinin şantiyeye "karşılık almadan ödünç verdikleri" işçiler tarafından yapıldığını ileri sürmüştür. Ama aslında işler böyle yürümez. Kated-

ral çalışmalarında şantiyelerde çalışanlara gerçekten para ödenmiştir: mimarlara, duvarcılara,⁵ türlü türlü zanaatkârlara... Bu inşaatlar çok uzun sürer, ardından şantiyeler başka yere taşınır.

— *Parayı kim verir peki?*

— Öncelikle papaz sınıfı, bazen de burjuvalarla kentin zenginleri, daha da ender olarak krallarla derebeyleri. Ama bir katedral çok pahalıya patlar ve inşası çok uzun sürebilir – çünkü para yetmediğinde, çalışmalar durur. Ekonomik durumun kötüleşmesi, bir savaşın patlak vermesi, bir salgının yayılması sonucunda işçilere verilecek para olmadığundan inşaat durur. Bu yüzden, sözgelimi Narbonne Katedrali, Almanya’daki Köln Katedrali gibi (ancak 19. yüzyılda tamamlanmıştır) birçok katedral tamamlanamamıştır. Bunların en ünlüsü Toscana’daki (İtalya) Siena Katedrali’dir.

— *Vitraylardan söz etmedik. Bazı katedralleri, örneğin Chartres Katedrali’ni gezerken, bize Ortaçağ’daki sıradan insanların Kutsal Kitap’ı vitraylarda sergilenen sahnelerden öğrendiği anlatıldı.*

— Özellikle Gotik katedraller vitraylarla bezelidir: O dönemde, pencere yapmak için demirle birbi-

5 Fr. maçon; okunuşu “mason” (ç.n.).

rine tutturulacak renkli cam parçalarının kullanılması öğrenilmiştir. Bir zamanlar, az önce söylediğim gibi, rengârenk boyanmış o katedrallere ve bazı kiliselere ilişkin kafamızda bir düşünce oluşmasını sağlayan şey temelde vitraylardır. O renklerin keyfine varmak için, örneğin daha önce gitmediyseniz, Paris'te, 13. yüzyılın ortasında Aziz Louis tarafından inşa edilen Sainte-Chapelle'i gidin görün.

4. Ortaçağ İnsanları

Din adamları ve laikler, derebeyleri
ve serfler, burjuvalar, tüccarlar ve
zanaatkârlar, gezginler ve hacılar,
yoksullar ve hastalar

— Şimdiye kadar özellikle “güzel” Ortaçağ’dan söz ettik. Ama pek güzel olmayan şeyler de var. Örneğin, “derebeylik toplumu” sözü her zaman Ortaçağ’ı eleştirmek için söylenir?

— Evet öyle, ama tüm toplumlarda olduğu gibi, Ortaçağ toplumu da karmaşıktır. Neden o toplum “derebeylik toplumu” olarak nitelendirilir? Bunun nedeni, ona her şeyden önce “derebeyleri”nin egemen olmasıdır. Derebeylerine bağlı “vasal”lar bulunur, derebeyleri vasallarına onlara gelir getirecek ve *fief* olarak adlandırılan topraklar verirler (isterseniz “ödünç verirler” diyelim); “feodalite” söz-

cüğü de *fief*'ten gelir. Feodalite sözcüğü 18. yüzyıl felsefecileriyle Fransız Devrimi adamlarının nefret ettiği, karşı çıktığı bir toplumsal sistemi betimler, çünkü bu sisteme göre halk, köylüler, "fakir fukara", güçlülerle zenginlerin baskısı altında yaşar. Ve bu etiket Ortaçağ'a yapışıp kalmıştır.

Din Adamları: "Dünyeviler" ve "Tüzükçüler"

— Bu toplumun, tanımı gereği eşitsizlik üstüne kurulu, derebeylerinin serflere baskı uyguladığı bir toplum olduğu söylenebilir mi?

— Bunu konuşacağız. Ama önce o dönem insanları için çok önemli olan başka bir ayrıma değinmek gerekiyor. Ortaçağ'da, iki tür insan arasında büyük bir ayrım vardır öncelikle: Bir yanda, yaşamlarını Tanrı'ya ve dine adanmış din adamları, bir yanda da Tanrı'ya bağlı iyi Hristiyanlar olup bir aile, meslek sahibi olanlar, Kilise mensuplarına göre daha bağımsız olanlar: "laikler".

— Sadece erkekler mi din adamı olur, kadınlardan olmaz mı?

— Din adamları hemen hemen her zaman erkek olur – piskoposlar, papazlar ve "keşiş" olarak

adlandırılanlar... Buna karşılık, kendilerini dine adanmış, manastırlarda toplu halde yaşayan kadınlar da vardır (adları da *monastère*'den [manastır] gelir: "*moniales*"⁶). Din adamları evlenmez ama Ortaçağ'ın ilk yüzyıllarında, piskoposlarla papazlar kimi zaman bir kadınla birlikte yaşarlar, çocuk sahibi olurlar. 12. yüzyıldan başlayarak, Kilise bu çiftleri kesin olarak yasaklamış ve sonrasında bu yasak çok sertleşmiştir. Aynı dönemde, manastırlarda yaşayan ve zaman zaman kadın topluluklarını ağırlayan keşişler, ondan sonra kadınları manastırdan çıkarmak ve bu konuda çok katı kurallar uygulamak zorunda kalmışlardır.

— *Nasıl din adamı olunur?*

— Bu "eğilim"e sahip olan kişi piskopostan din adamı olma izni ister. Ardından, dini ve ibadeti öğrenir. Papaz olanlar gitgide yükselen bir dizi statüye, "*unvana*" sahip olur. Son aşama papaz unvanı alma törenidir: Bu aşamayı geçmiş olan papaz dinsel işlemleri (vaftiz etmek, günah çıkarttırmak, ayin düzenlemek) yerine getirebilecek ve vaaz verebilecek yetkide, üst düzey bir din adamı olur. Papazın üstünde piskopos vardır.

6 Fr. manastıra kapanmış kadınlar (ç.n.).

— *Din adamlarının sayısı çok mudur?*

— Evet, hele bugünle karşılaştırıldığında! Ama Ortaçağ'daki din adamları arasında iki türün ayırımına varmak gerekir – üstelik bu ayırım hâlâ geçerlidir. Bir yanda, piskopos yönetimindeki bir piskoposluk bölgesi çerçevesinde ruhani bir çevreden sorumlu papazların yönetimi altındaki ve inananlarla ilişki içindeki din adamları vardır. Bunlara “dünyevi din adamları” denir, çünkü toplumsal yaşam içinde, demek ki “dünyada” yaşarlar. Bir de, insanlarla düşünüldüğünden daha çok bağlantı kurmasına karşın yalnız, dünyadan el etek çekmiş bir yaşam süren din adamları vardır: Bunlar “tüzükçüler”dir, tek başlarına yaşarlar (Fransızca “moine” [keşiş] Yunanca, “yalnız” anlamına gelen *monos*’tan türemiştir) ve bir “tüzüğe” uyarlar. “Keşiş” (“yalnız”) adı hâlâ kullanılmaktadır, gerçi çoğu dünyanın geri kalanından ayrı yaşayan topluluklar halinde sürer yaşamını.

— *Ama bir sürü keşiş türü var...*

— Keşişlerin sayısı 5.-6. yüzyıldan sonra artmıştır. Özellikle İrlandalı keşişler Vosges bölgesinde ve Alpler’de kurdukları manastırlarla öne çıkarlar. 6. yüzyılda bir İtalyan keşişi, Nursia’lı Benedictus ılımlı (çok katı olmayan), gündelik işlerle din-

sel işlemleri dengeleyen bir tüzük yazar. 9. yüzyılın başında, Charlemagne'ın oğlu Sofu Ludwig bu tüzüğü tüm keşişlerin benimsemesini sağlar: Bunlara sonradan Benediktenler denecektir.

Ama iş bununla da kalmaz. 10. yüzyıldan başlayarak, Aziz Benedictus tüzüğünden esinlenip onu toplumdaki değişikliklere uyarlayan birçok dinsel tarikat kurulur. Bu tarikatlardan Cluny'de kurulan biri olağanüstü biçimde tüm Avrupa'ya yayılır, o kadar ki bu keşişler çok büyük bir güç kazanırlar ve başlarında bulunan Cluny başpapazı çok önemli bir kişi olarak görülür – o dönemin bazı papaları eski Cluny keşişleridir. 12. yüzyılda, geriye dönüşçü, daha katı bir yaşam tarzına dönmekten yana olan, Aziz Benedictus tüzüğünün lafzına ve ruhuna daha yakın bir yerde duran yeni bir keşiş dalgasına tanık olunur. Bunların en ünlüleri Cistercium tarikatıdır: Bu ad Burgonya'daki Cîteaux'da bulunan "ana evleri"nden gelir. Onların arasında en tanınmış kişi 12. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Aziz Bernard'dır.

— *Templier Tarikatı da dinsel bir tarikat değil midir?*

— Kesinlikle, ben de oraya geliyordum. Müslümanlara karşı düzenlenen haclı seferleri (ilk haclı seferi 11. yüzyılın sonunda gerçekleşmiştir – bunun

için bkz. s. 64-66) ve Hıristiyan olmayanları *güç kullanarak dine döndürme* isteği askerî tarikatların ortaya çıkmasına neden olmuştur, bunların başlıcaları güneyde ve batıda Templier Tarikatı'yla Hospitalier Tarikatı, doğuda da Töton Şövalyeleri'dir. İspanya'da da bulunur bunlardan.

— *Assisi'li Francesco da bir keşiş midir?*

— Hayır, pek öyle sayılmaz. 13. yüzyılın başında "dilenci" tarikatları kurulur: Aziz Francesco tarafından kurulan Fransiskenler ve Aziz Domingo'nun kurduğu Dominikenler. Bunlar keşiş değil, tarikat kardeşleridir. Yalnız yaşamaz, yaşamlarını kentlerde bulunan manastırlarda sürdürürler. Onlara "dilenci" denmesinin nedeni, topraklarından ve mülklerinden gelen gelirle değil, bağış ve armağanlarla yaşamalarıdır – laik "arkadaşlar" onların adına bu toprakları ve mülkleri yönetirler. Bu tarikatlar kısa sürede büyük başarı kazanmıştır. Dilenci kardeşler kentlerdeki pek çok birey ve aileyle ilgilenirler ama bazı laikler işlerine fazla karışmakla, "rahatsız edici" olmakla suçlar onları. 14. yüzyıldan sonra, keşişlerle din adamlarının sayısı ve öneminde büyük bir azalma gözlenir.

Laikler: Derebeyleri ve Serfler, Kent Sakinleri ve Burjuvalar

— *Laik sözcüğü din adamı olmayan herkesi kapsıyor mu?*

— Evet, ama üç laik türünü ayırmak gerek: derebeyleri ya da soylular, köylüler ya da serfler, kent sakinleri ya da kentliler.

Öncelikle en yüksek konumda bulunan ve daha önce sözünü ettiğimiz kişiler var: şövalyeler. Onlar iki ad ya da unvan taşıyabilirler: “Derebeyi” olarak adlandırılabilirler, çünkü sahip oldukları topraklar “derebeylikler” olarak tanımlanmıştır ve tarımdan ve köylülerden alınan vergilerden (para) gelir elde ederler; ya da “soylu” olarak nitelenebilirler. Bu niteleme Antikçağ’dan kaynaklanmaktadır ve onların üstün bir toplumsal sınıftan, soylulardan olduğunu gösterir. Soylular soylu olmayanlara, *roturier*’lere⁷ hükmeder.

Derebeylerinin altında, soylu olmayanlardan, genelde köylülerden oluşan bir halk vardır. 12. yüzyıla kadar, köylüler gerçek anlamda özgür değildir, onlara “serf” [toprak kölesi] denir. Bu sözcük Latince *servus*, “köle”den gelir. Ama serfler

7 Fr. doğuştan soylu olmayanlar (ç.n.)

Antikçağ'daki kölelerle bir tutulamaz: Serflik Antikçağ köylülerinin birçoğunun yaşadığı kölelikten daha yumuşaktır; serfler evlenebilir ve meşru bir aile kurabilirler kendilerine, köleler içinse bu asla söz konusu olamaz. Derebeyleri 11. yüzyıldan başlayarak, gitgide daha sık biçimde onlara özgürlüklerini vermeye başlar. Çalışma karşılığında talep ettikleri bir özgürlüktür bu; öte yandan, derebeyleri ekonomik gelişmeler yüzünden yeni vergilere gereksinim duymaktadırlar ve serfleri "köle" konusunda tuttukça bu vergileri elde edemezler. Köylüler ayrıca başka yerlere gidip başka gereksinimlerini karşılamak (örneğin başta ormanları açmak olmak üzere toprakları tarıma elverişli hale getirmek ya da ürünlerini panayırlarda satmak) için de bağımsızlık isterler.

Son olarak da insanların doğuştan derebeyi ya da serf olduğunu anımsatayım. Bununla birlikte, bir derebeyi bir serfi "azat edebilir", özgür kılabilir.

— *Geriye üçüncü kategori kaldı: kent sakinleri...*

— Aslında, 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar kentler çok gelişir. Kent sakinlerinin çoğu toplum içindeki durumlarını –derebeyleriyle serflerin aksine– doğuştan kazanmaz, çalışmayla elde ederler. Bazıları kâh zanaatla (kumaş, giysi ve alet üre-

timi – demiri gitgide daha çok kullanırlar), kâh ticaretle uğraşıp zenginleşir ve kimi zaman barışçı biçimde, kimi zaman da güç kullanarak, bir derebeyine vergi vermeden üretim yapma ve ürettiklerini satma hakkını kazanırlar: “Franchise⁸”lerdir bunlar (“franc” “özgür” demektir). Kentler, oluşumlarının ve gelişimlerinin ilk evresinde (9. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar) genel olarak “bourg⁹” olarak adlandırılır ve kentlerde yaşayanlara da “burjuva” (Fr. *bourgeois*) denir – “burjuva” sözcüğü sonradan daha köklü ya da daha zengin kentlileri tanımlamaya başlar.

Bourg’lar kuruldukları alanın dışına doğru gelişmeye başladığında, “*faubourg*’lar¹⁰” ortaya çıkar. Bu mahalleler bir süre çoğunlukla surlarla çevrilir: 1190’dan 1210’a kadar, Philippe Auguste’ün saltanatı sırasında, Paris’in durumu da budur; ayrıca 19. yüzyılda Ortaçağ kentlerine öykünerek yapılan görkemli Carcassonne surlarına da bakabilirsiniz buna örnek olarak. Burjuvalar genelde *faubourg*’larda özel ayrıcalıklara sahiptir. Bunların başında, bölgeden geçenlerden, ev inşa edenlerden ya da dükkân açanlardan aldıkları vergiler gelir.

8 Fr. bağımsızlar, okunuşu “franşiz” (ç.n.)

9 Fr. kasaba, okunuşu “bur” (ç.n.)

10 Fr. dış mahalle; okunuşu “fobur” (ç.n.)

Tüccarlar, Panayırlar ve Gezginler

— Ticarete ve tüccarlara değindiniz. Ortaçağ'da nasıl yürür bu iş? Besin maddeleri, giysiler ve yaşamak için gerekli olan tüm o ürünler nasıl alınıp satılır?

— Az önce söylediğim gibi, Ortaçağ'da bir dönemeç olan 11. ve 12. yüzyıllarda, tarım ürünlerinde bir artış görülür (ormanlar açılmış, dolayısıyla ekilebilir alan genişletilmiştir); aynı süreçte, zanaat da kentte çok gelişir. Böylelikle satılabilecek ya da değiş tokuş edilebilecek ürün oranı bir hayli artar. Bunun sonucu olarak da ürün satımı ve takası yoğunlaşır, fazlaşır, böylece “panayırlar” ortaya çıkar!

Tüm Avrupa'ya yayılır panayırlar. 12. ve 13. yüzyıllarda, en kalabalık ve en ünlü panayırlar Champagne bölgesininkilerdir, tüm yıl boyunca Provins'te, Lagny'de, Troyes'da, Bar-sur-Aube'da birbiri ardına kurulur bunlardan. Daha dar bir alanda, yerel ya da bölgesel “pazarlar” da vardır, bunlar da pek çok insanın toplandığı alanlardır.

— Söz ettikleriniz “uluslararası” panayırlar mıdır?

— Evet, elbette. Siz de biliyorsunuzdur, başka bir ülkeye gittiğinizde, bir şey satın almak için, o ülkenin parasına sahip olmanız gerekir: Dolayısıy-

la paranızı “değiştirmeniz” gerekir. (Avro’dan önce, tüm Avrupa’da kullanılacak bir paramız yoktu, başka bir ülkeye gidildiğinde düzenli olarak para değıştirilirdi). Ortaçağ’da, aynı ülke içinde bile, bölgelerin farklı farklı paraları vardı, bu yüzden panayırlardaki etkinliklerden biri de bu para ticaretinde uzmanlaşmış, becerikli insanların gerçekleştir-diği kambiyo işlemleridir. Kaldı ki, bu dönemin sonunda, bu kambiyoocular işleri yaver gittiğinden ya da kurnazca davrandıklarından “bankacı” olurlar. Onlara neden mi böyle denir? Çünkü gizli pazarlıklarını bank üstünde oturarak yaparlar! En azından başlangıçta. Sonradan elbette binalar inşa edip, gelecekteki bankaları yaratırlar.

Ama Ortaçağ’da onca farklı paranın bulunması büyük olasılıkla o dönemde ekonominin gelişmesinin önündeki engellerden biridir.

— *Bu aynı zamanda insanların Ortaçağ’da çok yollculuk ettiğİ anlamına mı geliyor?*

— Tabii ki! Kesinlikle kurtulmamız gereken, oldukça yaygın eski bir düşüncenin tersine, serflerin toprağı (“yurtluğı”) bağı olmaları ender rastlanan bir şeydir. Özellikle derebeyliklerde, derebeylerinin köylülerden aldıkları vergiler –“feodal” vergiler– ağırdır. Bu yüzden serfler daha iyi-

sini bulabilmek için yolculuk etmek durumunda kalır. Ama bu nedenlerin de ötesinde, tüm bu söylediklerimizden sonra daha iyi anlayacaksınız, Ortaçağ'da erkeği kadını, en mütevazısı bile, herkes, derebeylik ya da kent değiştirmek için olsun (çünkü başka yerlerde daha rahat, daha iyi yaşayacaklarını düşünüyorlardır vb), bir panayıra gitmek için olsun, kutsal bir mekânı ziyaret etmek için olsun yollara düşer.

İnsanlar "gezgin"dirler, sürekli yer değiştirirler. Keşişlerle rahibeler daha çok manastırlara kapanırlar kapanmasına ama bu gezginlik, laikler için olduğu gibi din adamları için de geçerlidir. Hatta şöyle diyeceğim: İnananlara insanın yeryüzünde bir gezgin (Latince *homo viator*), bir yolcu, yollara düşmüş bir kişi olduğunu öğreten Hristiyan dinini doğrularcasına yer değiştirirler. Bu düşünce hiçbir zaman Ortaçağ'daki kadar gerçek olmamıştır.

Yoksullar, Kıtliklar, Hastalıklar ve Salgınlar

— Birçok kez 11., 12. ve 13. yüzyıllarda kaydedilen "ilerlemeler"den söz ettiniz. Ama her şeye karşın kafamızda Ortaçağ'ın yoksul olduğuna yönelik bir yerleşik düşünce var. Ortaçağ'ın yoksul olduğu yanlış mıdır?

— Ne yazık ki hayır: Ortaçağ'daki kentler de pek çok yoksul insanla doludur ve bu yoksulluk başta "kötü" Ortaçağ olarak adlandırdığımız şeyin kara lekelerinden biridir.

— *Ortaçağ'da insanların açlıktan öldüğü olur mu?*

— Evet, tarım kültürü ve gıda meslekleri alanlarındaki gelişmelere karşın, besin zenginlerle yoksullar, derebeyleriyle serfler arasında çok eşitsiz biçimde dağılmaktadır. Kentleri sık sık etkisi altına alan kıtlıklara köylerde de rastlanır, köylerde de yoksullar vardır. 13. yüzyılda kıtlık sayısında bir azalma olduysa da, 14. yüzyılda bu sayı yeniden artar. Bununla birlikte, Kilise açlarla yoksulların karınlarının doyurulmasını emreder: Öncelikle din adamlarına bunu dayatır, ama bu, aynı zamanda derebeyleri, zenginler ve unutmayalım, krallar için de bir görevdir. Ortaçağ her şeyden önce, açlığa çare bulabilmek için besin alanında yardımseverliği [Fr. *charité*] ve dayanışmayı güçlendirmek için çabalar. Din adamları Latince *caritas* sözcüğüne geleneksel anlamını kazandırırılar: "sevgi".

— *O zamanlar çok dilenci var mıdır?*

— Evet, hem de çok. Dilencilik bir zamanlar aşagılanan bir şey olmadığından sayıları daha da ka-

labalıktır. Ortaçağ'da, bir zamanlar dilenci olan İsa imgesi hâlâ varlığını sürdürmektedir ve 13. yüzyılda, kentlerde daha önce sözünü ettiğimiz yeni din adamları, Dominikenlerle Fransiskanlar ortaya çıkınca (bkz. s. 42), onlara "dilenci tarikatlar" adı takılır – bu o dönemde bir övgü anlamı taşır.

— *Peki hastalara ne yapılır? Nasıl tedavi edilirler?*

— Hastaları tedavi yöntemi karmaşıktır. Uzun zaman boyunca (aslında, tüm Ortaçağ boyunca ve sonrasında) halk arasındaki ilaçlarla tedavi edilirler (bu da şunu demeye gelir: büyü ayinleriyle – tedavi özelliği taşıdığına inanılan hareketlerle, formüllerle, sulu ilaçlarla, "iksirlerle", kokulu bitkilerle). Şunu belirtelim: Hıristiyan olmayan bölgelerde, bu tedavileri uygulayan insanlara büyücü gözüyle bakılır. Hıristiyan topraklarında büyücülük yasaktır (daha ileride bununla ilgili konuşacağız), ama Hıristiyan "sağaltıcı"lar vardır, Tanrı bunlara bilgi vermiş, –resmî olarak– güç vermemiştir. Zenginler (derebeyleri ve burjuvalar) genelde Yahudi hekimler tarafından tedavi edilir çünkü Yahudiler tıp alanında Antikçağ'ın izinde daha bilgilidirler.

Ama bu noktada da, 13. yüzyıldan başlayarak, tıpta büyük gelişmeler yaşanır ve Üniversite'de tıp öğretimine başlanır. Böylece Paris'te bir tıp fakülte-

si açılır ama bu alanda Ortaçağ'daki en büyük üniversite Montpellier'dekidir.

— *Henüz hastane yok mudur?*

— Aksine, vardır. Yine aynı dönemde (13. yüzyıl) Kilise ve özellikle bazı dinsel tarikatlar ilk hastaneleri kurarlar, bunlara "hôtel-Dieu"¹¹ denir. Bunların örnekleri Burgonya'daki Beaune'da (15. yüzyıl), ayrıca İtalya'da, Siena'da görülebilir. Paris'te de Cité Adası'nda "Hôtel-Dieu" adını taşıyan, hâlâ çalışan bir hastane vardır ama bu hastanenin bugünkü yapıları Ortaçağ'da yapılmamıştır, 14. yüzyıldan kalmadır.

— *Ortaçağ'daki "büyük hastalıklar" nelerdir?*

— 14. yüzyıla dek çok yaygın, çok tehlikeli bir hastalık vardır: cüzam. Cüzamlılar için kentlerde özel hastaneler, Mecdelli Meryem'in [Fr. Marie Madeleine] koruyuculuğundaki "miskinhaneler" kurulur "Madeleine mahallesi" adı da buradan gelir (örneğin Paris'te ve Lille'de). Cüzamın bulaşıcı olduğuna inanıldığından, sokakta dolaşan cüzamlılar özel bir sesi olan, "şakşak"a benzer bir aleti sallamak zorundadırlar. Kuşkusuz besin ve cilt bakı-

¹¹ Fr. Tanrı'nın evi. Bazı kentlerin başlıca hastanelerini tanımlamak için kullanılır (ç.n.).

mı alanlarında kaydedilen ilerlemelerin ardından, cüzam 14. yüzyılda neredeyse bütünüyle ortadan kalkar.

O zaman da son derece bulaşıcı, feci bir hastalık yaygınlaşır: kara veba. Cenevizli denizciler Doğu'dan, Kırım'dan (Karadeniz'in kuzeyinden) getirmiştir vebayı. Hastalık aşağı yukarı tüm Hıristiyan âlemine yayılır, düzensiz aralıklarla ama oldukça sık biçimde ortaya çıkar. 1348-1349'daki ilk büyük salgın Hıristiyanları gafil avlar: Ailelerin, manastır üyelerinin toplu halde ölümüne neden olur. Arkasından bu hastalığa ilaç aranmaya başlanır, ama özellikle vebalıların karantinaya alınması yöntemine başvurulur, insanların hastalarla temasını engellemeye çalışılır. Kentte, nüfus vebaya karşı konulmuş yasalara uymak zorundadır.

Özellikle yeni doğan bebekler ve küçük çocuklar için ölümcül olan dizanteri salgınlarının temelinde ise çoğunlukla kötü beslenme vardır. Aziz Louis'nin 1270'te Tunus kapılarında vebadan öldüğünün söylendiğini işitmişsinizdir belki. Bu yanlıştır: Kendisi dizanteriden (ya da tifüsten) ölmüştür.

5. Güçlüler

Krallar, papa ve imparator

— *Bir de henüz bize anlatmadığınız biri var: kral...*

— Evet. Derebeylik sisteminde, daha önce gördüğümüz üzere, neredeyse tüm iktidar derebeylerinin elindedir ama onların üstünde, özellikle 13. yüzyıldan başlayarak, iktidarı iyiden iyiye ele geçiren daha güçlü kişiler vardır: krallar.

Kralların ortaya çıkışı Batı'da büyük bir yeniliktir (Batı demek sizin de bildiğiniz gibi, dünyanın "batı" bölümüdür, çünkü Roma'dan ya da Avrupa'dan bakıldığında Doğu ya da "Levant" doğuda kalır). Avrupa'da krallığın kökenleri 5. ve 6. yüzyıllara dayanır. Sözgelimi, Frankların kralları vardır, bunların en ünlüsü bugün de Clovis'tir; Gotların da aynı şekilde, en ünlü Got kralı İtalya'da, Ravenna'da yaşayan Theodorich'tir... Kralların çev-

resinde kraliyet işleriyle ilgilenecek uşakları vardır: Bugün biz bunlara “üst düzey memur” diyoruz.

— *İnsan nasıl kral olur?*

— İki şekilde: ya seçimle ya da doğuştan. Örneğin, “Capet Hanedanı”nın ilk kralı Hugues Capet 987’de kendisiyle aynı konumda bulunanlar (benzerleri, öteki derebeyleri) tarafından seçilir. Ama genel eğilim doğuştan kral olunması yönünde, demek ki hanedanlar (kraliyet aileleri de diyebiliriz buna) yaratılması yönündedir. Çoğunlukla, bir kralın yerini en büyük oğul alır. Sözün gelişi, Fransa’da 10. yüzyıldan sonra Capet Hanedanı, 14. yüzyılda da VI. Philippe’ten başlayarak Valois Hanedanı hüküm sürmüştür. Bazı krallıklarda, kadınlar “kral” olamaz: Kraliçenin sadece saygın bir konumu, bazen de kralın annesi ya da eşi olarak belli bir etkisi vardır.

— *Ama ayrıca kralların “kutsal” olması gerekir, öyle değil mi?*

— Evet, ama Roma imparatoru ile karıştırmayın bunu: Roma’da, bir imparator kültü vardır, demek ki imparator bir tür tanrı ya da yarı-tanrı gibi yüceltilir, oysa kral kültü yoktur. Bununla birlikte, “kraliyet işlevi”nin de kutsal bir yanı vardır. Bazı

krallar saltanatlarının başlangıcındaki dinsel tah-
ta çıkma töreninden sonra bu kutsallığı üstlenirler.
Fransa kralları Reims Katedrali'nde vaftiz edilen
Clovis'in anısına bu katedralde kutsama ayininden
geçerler. İngiltere krallarıysa, Londra'daki West-
minster Katedrali'nde kutsanırlar.

— *İmparatorlarla krallar arasında ne fark vardır?*

— Her biri bir krallığın başındaki pek çok kral
tek Roma imparatorunun yerini alır. Roma impara-
torunun tek başına Roma İmparatorluğu'nu yönet-
tiğini ve bu kişinin doğuştan ya da askerlerin deste-
ğiyle imparator olduğunu anımsatayım. Ortaçağ'da
bu imge hâlâ güçlüdür.

— *Kesinlikle! İmparator Charlemagne yeni bir Roma
imparatoru olmak istemez mi?*

— Frankların kralı, sonradan Charlemagne, Bü-
yük Charles, Latince Carolus Magnus adıyla anılan
Charles Hristiyan krallarının en güçlüsü olmuştur
ve aslında Roma imparatorlarının saygınlığına ve
topraklarına sahip olmayı düşlemektedir: Sadece
Anglo-Sakson kralları onun doğrudan etkisi dışın-
da kalmışlardır. Başında Roma piskoposu bulunan
—“papa”, demek ki “baba” adını almıştır bu pisko-
pos— ve bir tür monarşiye dönüşen Kilise onun ya-

nındadır. Charles Papa'yla işbirliği yaparak 800 yılının Noel'inde Roma'da imparator olarak kutsanır. Ama bu olayı genelde yapıldığı gibi abartmamak gerekir. Kuşkusuz, Charlemagne Ortaçağ boyunca efsanevi bir kişi olmuştur ama ardılları kendilerini imparator gibi göstermezler. Neden mi? Çünkü Charlemagne'ın ideali geleceğe değil, geçmişe, Antikçağ'a dayanmaktadır. Gerçek anlamda Avrupalı bir bakış açısı yoktur, Anglo-Saksonları İmparatorluk için hedeflediği toprakların dışında tutar: Charlemagne her şeyden önce bir Frank yurtseveridir, "Frankların ülkesi"nin ve fetihlerinin ötesini pek göremez. Ama hakkını yemeyelim: Kendisi büyük bir sanat ve yazın koruyucusudur, tüm Hıristiyan âleminden gelen bilginlerle doldurmuştur çevresini; ayrıca hizmetindeki üst düzey görevlilerin eğitim almasını sağlamıştır... 19. yüzyılın sonunda, zorunlu devlet okulu kurulduğunda, bunun kökeninin Charlemagne'a dayandırıldığını biliyor muydunuz? Ama bu bir söylencedir, kuşkusuz.

— *Krallarla derebeylerini birbirinden ayıran şeyler nelerdir?*

— Öncelikle kraliyet nesneleri: Çoğunlukla, bu bir taht, taç, "âsâ" olarak adlandırılan değnek ve bazı durumlarda da bir "adalet eli"dir (bir sopa-

nın ucundaki açık bir el), çünkü *adalet* onların ayrıcalıklarından, krallığa ve Kilise'ye düşen işlevlerden biridir. Krallar genelde oldukça küçük bir bölgeye, "kraliyet alanı"na doğrudan hükmederler, oranın hükümdarıdır; dolaylı olarak da derebeylerinin topraklarında hüküm sürerler, orada "metbu"durlar [Fr. *suzerain*]. Görevlerinden biri de barışın sürmesini sağlamaktır.

— *Kralların o zaman da sarayları var mıdır?*

— Hayır, ama 13. yüzyıldan, özellikle de 14. yüzyıldan sonra, başta Fransa'da olmak üzere, kralara, monarşik nitelikteki kraliyet devletini oluşturmak üzere, yardımcıları eşlik etmeye başlar. Bu devlet türü bugün "devlet" olarak adlandırılan üstün kamu gücünün kökenidir. Ortaçağ'da henüz doğum aşamasında olan devlette, krallar her şeyden önce danışmanları olan, saygın "başlar"dır: Bunlara örnek olarak Kastilya Kralı Büyük Fernando (1035-1065), Fransa'da VII. Louis (1137-1180), İngiltere'de II. Henry (1154-1189) sayılabilir. 13. yüzyıldan başlayarak, kralların sözelimi maliye ve adalet konularında danıştığı çeşitli meclisler de toplanır. Ama bunları söylerken, insanın aklına bakanları olan bir hükümet ve tüm krallığa yayılan bir "yönetim" gelmemeli.

— *Krallar topraklarını gerçekten yönetirler mi?*

— Krallardan krallık işleriyle ilgilenmeleri beklenir, bu krallık da ancak yavaş yavaş oturan kurumlarla (yasalar, vergiler, meclisler, memurlar) dayanmış bir devlete dönüşür. Oysa, 8. yüzyılda, kralların işlerini yapmadığını düşünmeye başlar insanlar ve onlara “tembel krallar” denir. Öyle ya da böyle, Fransa’da, başlarında Charlemagne’ın babası Kısa Pépin’in bulunduğu yeni hanedanın, bir önceki hanedanı, Merovenjler hanedanını (adını Meroweich adlı bir Frank hükümdarından almıştır) tahttan indirip onun yerine bugün Karolenjler adıyla andığımız hanedanı geçirmek için öne sürdüğü bahane budur.

— *Ortaçağ krallarının bir ordusu var mıdır?*

— Evet, krallar “ordu komutanları”dır. Çoğunlukla, kraliyet ordusu her savaş için ilkbaharda yeniden yapılandırılır. Bu orduda bir yanda krala bağlı, kraliyet topraklarından gelen askerler, öte yanda da paralı askerler, kralın bir “ücret” ödediği yabancı askerler vardır. Ama önemli durumlarda, krallar “ulusal” olarak nitelendirilebilecek bir orduya komuta ederler, bu ordu tüm krallıktan toplanan askerlerden oluşur. 13. yüzyıl başında Fransa Kralı Philippe Auguste 1214’teki Bouvines Savaşı’nda

böyle bir ordu kurmuştur. Ancak 15. yüzyılda Fransa kralları kalıcı bir ordu kurarlar.

— *Son bir şey daha: Paris kenti nasıl kralın yaşadığı kent ve Frankların başkenti haline gelir?*

— Bazı ülkelerde, krallar bir kentte olabildiğince uzun süre kalma eğilimi gösterirler, nedensönra bu kent krallığın “başı” olarak, başkent olarak görülür, Fransızcadaki *capitale* (başkent) Latince *caput* (baş) sözcüğünden türemiştir. Fransa’da, Clovis Paris’i başkent yapar, ama kent uzun süre başkent olarak kalmaz: Charlemagne başkentini bir Alman kenti olan Aachen’a taşır, derken Charlemagne’dan sonra başkent yine değişir. Buna karşılık, Londra’nın 11. yüzyıldan, Fatih William’dan beri İngiltere’nin başkenti olduğu söylenebilir. Fransa’da, uzun bir süre Paris’le Orléans arasında kararsız kalındıktan sonra, Paris 12. yüzyıldan 15. yüzyıla dek başkent kalır, sonra 16. yüzyılda kısa bir süreliğine yeniden başkent olur. Aslında XIV. Louis 17. yüzyılın ikinci yarısında Versailles’a yerleşir.

İspanya’da, Kastilya kralları da birçok kez başkentlerini değiştirirler: 11. yüzyılın sonunda, Müslümanlardan geri alınan Toledo başkent olur, Madrid’i ancak 16. yüzyılda yaratırlar.

O dönemde, İtalya'nın başkenti yoktur, çünkü papa büyük çoğunlukla Roma'da kalmaktadır. Almanya'da da başkent yoktur, ama 12. yüzyıldan başlayarak Alman hükümdarları imparatoru Frankfurt am Main'da seçmeye başlarlar.

— *Kralların da üstünde, genellikle birbiriyle ters düşen, daha önemli iki kişinin olduğu geliyor akla.*

— Evet. Toplumun zirvesinde, papayla imparator vardır, soyut olarak ötekilerden daha güçlü iki kişidir bunlar. Papa Kilise'nin başıdır, bir hükümdar gibi gerçek bir liderdir. İmparator, gerçek anlamda otoriter biri olmaktan çok, ayrıcalıklı bir "lider"dır. Kavram olarak, kralların, prenslerin ve kentlerin üstündedir, ama kendisine pek de itaat edilmez, 10. yüzyıldan sonra, otoritesi artık Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun, demek ki Almanya'yla İtalya'nın sınırlarını aşamaz.

— *Peki neden papayla imparator birbirine ters düşer?*

— "Kronikler" (olayların kronolojik düzende anlatısı, vakayinameler) papalarla imparatorlar arasında, özellikle piskoposların atanması konusundaki sayısız tartışmayla doludur. Ama ön plana alınan bu anlaşmazlıklar gerçekte hikâyenin aslını gizlemektedir. Gerçek hikâye toplumun gelişimine

gerçekten etki eden ve daha çok kulislerde, monarşilerde, derebeyliklerde, kentlerde gizliden gizliye gelişen olaylardır. 1313'te, VII. Heinrich'in Pisa'da ölmesinden sonra, imparatorun Almanya dışında bir otoritesi kalmaz. Papalar, öncelleri tarafından atanan bir kardinaller kurulu (Lat. *conclave*) tarafından seçilir. İmparatorlarsa, özel Alman prensleri, "seçici prensler" tarafından.

6. Din ve Avrupa'nın Birliği

Hristiyanlık, sapkın mezhepliler,
Yahudiler ve Haçlı Seferleri

— Ortağağ'da, tüm Avrupa ülkeleri Hristiyan'dır ve Hristiyanların başı da Roma'da yaşıyan papadır. Peki ama insanlar bu birliğin farkında mıdır?

— Aşığı yukarı 11. yüzyıldan başlayarak Hristiyanlar İsa'nın ölüp yeniden dirildiği "Kutsal Topraklar"ı fethetmek için Filistin'deki Müslümanlara karşı toplu seferler düzenlerler. Bunlara Haçlı Seferleri denir (1095'le Filistin'deki son Hristiyan kalesi Saint-Jean-d'Acre'in düşüş tarihi olan 1291 yılları arasında gerçekleşmişlerdir). Ortağağ'da insanlar bu süreçte bir kurumlar, inançlar ve alışkanlıklar bütününün, Hristiyanlık'ın parçası olduklarını hissetmişlerdir. Ama şunun anlaşılması çok önemlidir: Öteki iki "tektanrıcılığın" (tektanrıcılık

ta tek bir tanrıya, kadir-i mutlak bir tanrıya inanılır), Yahudilik'in ve Müslümanlık'ın tersine, Hristiyanlar yeryüzünde bir yandan Kilise'nin iktidarını ("ruhani" olarak adlandırılan iktidar), öte yandan da laik liderlerinkini ("maddi" iktidar) yaşarlar, demek ki bir yanda papa, diğer yanda imparatorlarla krallar vardır.

— *Hristiyanlar neden böyle bir ayırım yapmıştır?*

— Bu ayırım Hristiyanların kutsal kitabından, *İncil*'den kaynaklanır. İsa orada Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya, Sezar'ın (demek ki laik liderlerin) hakkını (ülkenin yönetimi, ordu, vergiler, vb) Sezar'a verin der. Bu ayırım Hristiyanlık'tan gelen Avrupalıların tüm iktidarlara Tanrı'ya ve piskoposlara bırakmasına, "teokrasi" olarak adlandırılan düzende (bu sistemle yönetilen ülkeleri Tanrı'nın yönettiğine inanılır) yaşamalarına engel olmuş, 19. yüzyıldan sonra demokrasileri (iktidarın halka ait olduğu düzen) kurmalarını sağlamıştır.

— *Ortaçağ'da Kilise'nin iktidarı nedir öyleyse?*

— Çok önemli bir güce sahiptir Kilise. Tüm Hristiyanlardan ciddi vergiler alır. Başta evlilikle ilgili konular olmak üzere, bazı vakalarla bazı davalara din adamlarından oluşan mahkemeler bakar (bu

mahkemelere piskoposların seçtiği papazlar yar-
gıçlık eder). Daha da önemlisi: Hristiyan bir kral
ya da güçlü bir kişi Kilise'ye, demek ki Tanrı'ya ita-
atsızlık eder gibi görünürse, papa onu "aforoz ede-
bilir", Kilise'den kovabilir, hatta uyruklarının ayin-
lere katılımını bile yasaklayabilir. Ne vaftizden, ne
Kudas ayininden, ne günahların bağışlanmasın-
dan, ne evlilikten ne de son yağlama ayininden (öl-
mek üzere olanlara yapılan kutsama) yararlanabi-
lirler ve bu aforoz edilenler için çok altüst edici bir
önlemdir – çünkü anımsatırım ki, Ortaçağ insanla-
rının neredeyse hepsi çok inançlıdır.

Nasıl "İyi" Bir Hristiyan Olunur?

— Tanrı, Mesih, İsa, Bakire Meryem... Pek çok kişi
var. Ortaçağ'da inanılan Tanrı üstüne bir şeyler söyleye-
bilir misiniz?

— Üç kişiyi içeren –üç farklı figürü de diyebi-
liriz– tek bir Tanrı'ya inanılır, bu kişilere "Kutsal
Üçlü" adı verilir: Baba Tanrı, Oğul Tanrı (İsa Me-
sih) ve Kutsal Ruh. Hristiyanlar isteklerinin ni-
teliğine göre bunlardan birini yardıma çağırırlar.
Onlar için, Baba Tanrı bir anlamda biraz uzaklar-
da bulunan bir ordu komutanı, aynı zamanda sert

bir yargıdır; İsa'ysa, tersine, herkesin yüce sırdaşıdır; Kutsal Ruh da bireylere ve dinsel topluluklara ("tarikatlar") kurtuluşa, demek ki öldükten sonraki sonsuz yaşama erişmeleri için kendilerine gereken sofuluğu, dindarlığı ve ruhu sağlar.

Hıristiyanlar için Kilise'ye bağlı olmanın simgesi olan "dinsel işlemler"den daha önce söz ettim size. Bunların en önemlisi vaftizdir, çünkü vaftiz edilen Hıristiyan erkek ya da kadının kurtuluşa ulaşmasını sağlar.

— *Birinin "iyi" bir Hıristiyan olması için ne gerekir?*

— İyi Hıristiyan birtakım görevleri yerine getirmelidir: Her gün Tanrı'ya dua etmeli, yılda bir kez Kudas ayininde şaraplı ekmek, yani mayasız ekmek biçimindeki (bu ekmeği papaz ayin sırasında verir) İsa'nın bedenini yemeli ve genelde Kilise tarafından tanımlanıp çocuklara "din dersleri"nde öğretilen yanlışları yapmamaya, "günahları" işlememeye çaba göstermelidir. Hatalardan ve günahlardan söz açılmışken, 13. yüzyıldan başlayarak dinsel işlemlerden biri özel bir önem kazanmıştır: kişinin kişisel hatalarını itirafı, günah çıkarma. Hıristiyanlar yılda en az bir kez günahlarını Tanrı'nın temsilcisi bir papaza itiraf ederler ve olağanüstü durumlar dışında (günah çok bü-

yük görünmüyorsa) tövbe kâr kişi günah çıkarmasının sonunda bağışlanır, işlediğı günahlar silinir. Kilise'nin Hristiyanlara sunduğı amaç kurtuluştur, günahların bağışlanmasıyla cennetteki sonsuz yaşamdır.

Bununla birlikte, günah çıkarmadan ölen ya da çok büyük, bağışlanamaz günahlar işlemiş olan insanların, kıyamet günü, Tanrı cehenneme yollayacaktır, Şeytan'la zebanileri onlara işkence edecektir orada.

— *Bize içinde cehenneme gönderilmiş papazların, hatta piskoposlarla keşişlerin bulunduğu Kıyamet Günü tabloları da gösterildi.*

— Tabii ki: Şeytan ister din adamı olsun, isterse laik, herkesi ölümcül günahlara sürükleyebilir. Papazı laiki tüm Hristiyanlar yaşamları boyunca iblisten kendilerini sakınmalı, şeytana karşı savaşımlıdırlar (iblisle şeytan aynı şeydir), çünkü şeytan onları günaha sürüklemeye çalışır, insanların cehenneme gönderilmesini, “cehennemde yanmalarını” ister. Ortaçağ'da insanların gözünde şeytan en büyük düşmandır ve bu yüzden onun o dönemin en önemli kişilerinden biri olduğunu söylemek gerekir.

— Ya ölümünden sonrası, insanlar illa cehenneme ya da cennete mi giderler? İkisinin arasında, üçüncü bir yer yok mudur?

— Vardır. 12. yüzyılın sonundan başlayarak, Kilise bireysel ölümle Kıyamet Günü arasındaki süreç için, ölmeden önce günahlarından bütünüyle “arınmamış” Hristiyanlara üçüncü bir yer olduğunu ileri sürer; burada, biraz cehennemdekileri andıran, özel cezalar çekip kesin olarak günahlarından “arınırlar” ve yaşayan aileleriyle arkadaşlarının duaları, bağışları, ayinleri sayesinde ve Kilise sayesinde kurtulurlar. Bu yere “araf” denir.

— Az önce İsa’nın Ortaçağ insanlarının “sırdaşı” olduğunu söylediniz. Daha önce de Meryem’in öneminden söz etmiştiniz.

— Evet. Yaklaşık 11. yüzyıldan sonra, iki tapınma biçimi tüm Hristiyan âleminde özel bir önem kazanır. Bunlardan biri Tanrı’nın oğlu İsa Mesih’e yönelik olandır ve çoğunlukla onun yeryüzündeki yaşamında, özellikle de çarmıha gerildiğinde çektiği çileye tapınma şeklinde ifade bulur – İsa’nın çilesine bu tapınmada İsa’yı çarmıha gerilmiş gösteren tasvirlerin, çarmıhtaki İsa betimlemelerinin önünde pişmanlık duaları okunur.

Daha önce sözünü ettiğimiz öteki büyük tapınmaysa, Hıristiyan inancına göre bütün insanlardan farklı olarak ilk günahla kirlenmemiş biçimde doğan ve öldükten sonra doğrudan göğe yükselen İsa'nın annesi Bakire Meryem'e yönelik kültür. Ortaçağ'da Meryem'e sık sık, tutkuyla dua edilir. İnananlar Meryem bir günahkârın ya da bir hastanın sözcülüğüne soyunduğunda, oğlunun ona kulak verdiğini düşünürler, işte bu yüzden Hıristiyan halkı Meryem'i tanrısal bir kounuma yerleştirmiştir. Ama Kilise Meryem'in Kutusal Üçlü'ye eklenecek bir dördüncü kişi olmasını resmî olarak onaylamaz (bunu yaparken kimseyi incitmek istemez, bu da aslında dört kişi olan "üç silahşorları" anımsatır...).

— *"Kilise onaylamaz" dediniz. İnsanların yaşamına müdahale eder mi demek istiyorsunuz?*

— Evet. "Kilise" dendiği zaman, bunun içine kuşkusuz tüm Hıristiyanlar katılır ama bu sözcüğün daha dar bir anlamı vardır ve özellikle bir "hiyerarşi"ye işaret eder: papa, kardinaller (bir anlamda papanın saray erkânı), piskoposlar ve rahipler (başta ruhani bir çevreyi yöneten ve "papaz" olarak adlandırılanlar). Sorunuza yanıt vermek için de şunu söyleyeyim, en tepedeki papadan başla-

yıp en alttaki papazlara kadar uzanan bu hiyerarşi Ortaçağ'da insanların dinsel yaşamlarına biçim verir ve onları denetim altında tutar. Onlardan sürekli, sabırla Tanrı'ya dua etmelerini, dinsel işlemleri gerçekleştirmelerini ve takvimini kendisinin belirlediği yortulara katılmalarını ister.

En büyük üç yortu Noel, Paskalya ve Pentekostes yortusudur. Ama Kilise'nin istekleri bunlarla kalmaz. En azından pazarları ayine gitme, yine pazar günleri dinlenme zorunluluğu vardır. (Yahudilerde dinlenme günü cumartesidir, çünkü Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın dünyayla insanı yarattıktan sonra, yedinci gün dinlendiği yazar; Müslümanlardaysa cuma günleri dinlenilir, ama İspanya'yla 13. yüzyılda İspanya'dan ayrılan Portekiz dışında Avrupa'da çok az sayıda Müslüman bulunur. Hristiyanlar bu "yedinci gün dinlencesini" İsa'nın pazar günü dirilişinin anısına o güne aktarmışlardır; dolayısıyla pazar aslında haftanın ilk günüdür.)

Hristiyanların bir başka zorunluluğu da oruç (az ya da daha az yemek yenmesi) ve perhizdir (insanlar et yemezler), bunlar belli zamanlarda yapılır: İsa'nın yeryüzünde, çarmıhta ölümünün anısına cuma günleri, Paskalya'dan önceki "Büyük Perhiz" olarak adlandırılan kırk günlük süreçte ve

başka özel günlerde. Genel olarak, ibadetlere (kili-se ayinlerine, törenlere ve dualara) katılıp yortula-rın kutlanması az çok zorunludur.

Sapkın Mezhepliler ve Yahudiler

— *İnsanlar kurallara uymazsa...*

— Tek tük birtakım kurallara uyulmamasıyla derin itaatsizlikleri ya da açık karşı koyuşları birbi-rinden ayırt etmek gerekir. Kurallara uyulmadığın-da, günah çıkarmak gerekir, aforoza varabilir bun-ların sonu – bundan söz etmiştik. Pişmanlık duyuyorsa bu hatalar bağışlanabilir. Öteki itaatsizlik-ler genelde laik iktidarın desteklediği Kilise tara-fından ciddi biçimde cezalandırılır.

Bu itaatsizlere “sapkın mezhepliler” denir ve Ortaçağ’da Hıristiyanlık’ın içerideki en büyük düş-manlarıdır. 13. yüzyılda, Kilise onları izlemek ve yargılamak amacıyla, özel mahkemeler kurar: “En-gizisyon” böyle doğar. Bu mahkemelerin hüküm giydirdiği kişiler “laik hukuk”a, demek ki laik ik-tidarın “güvenlik güçleri”ne devredilir, kararı on-lar yerine getirir: Bu müebbet hapis ya da yakılarak ölüm cezası olabilir.

— *Avrupa'nın her yerinde var mıdır bu sapkın mezheplilerden?*

— Evet, ama 13. ve 14. yüzyıllarda, özellikle Almanya'da, Fransa'nın güneyinde ve İtalya'nın kuzeyinde daha kalabalıktırlar. Bu bölgelerde, Engizisyon bunların birçoğunu mahkûm etmiş, birçoğunu yaktırmıştır. Ama sapkın mezheplilerin en ünlüleri "Katharosçular"dır, belki adlarını daha önce duymuşsunuzdur. "Katharos" sözcüğü "tertemiz" anlamına gelir. Katharosçular Fransa'nın güneybatısında, Toulouse, Albi bölgelerinde tarikatlar kurmuşlardır. Bu sapkın mezhepliler yalnızca kendilerinin günahlardan arınmış olduklarına, Kilise'ninse "temiz olmayan" sıradan Hıristiyanları günahlarından arındıramayacağına inanırlar. Kilise 13. yüzyılın başında Fransa'nın güneyindeki bu sapkın mezheplilere karşı bir haçlı seferi düzenler: Albi Haçlı Seferi (Katharosçuların elindeki Montségur kalesinin alınışı, kaleyi savunanların yakılması dillere destan olmuştur).

— *Ortaçağ'da Yahudilere de saldırılır mı?*

— Evet, ama onların durumları sapkın mezheplilerinkinden farklıdır. Sapkın mezhepliler ortaya çıktıktan sonra, Kilise onlara karşı tam bir düşmanlık sergiler, Yahudilere karşıysa uzun süre daha farklı bir tutum izler. Hıristiyan topraklarında çok

sayıda Yahudi vardır, çünkü Romalılar karşısında yenilgiye uğrayıp topraklarını terk etmek durumunda kalmışlar; Antikçağ'da, İS 2. yüzyılda Filistin'den ayrılmışlardır. Yahudiler Kilise'ye itaat etmez, Hıristiyan inancını paylaşmazlar, çünkü İsa Mesih'in Tanrı'nın oğlu olduğunu kabul etmezler. Bununla birlikte, Hıristiyan âleminde bütünüyle yabancı bir topluluk oluşturmazlar. Aslında, İsa Yahudilik'ten çıkmıştır, İsa Yahudi'dir. Bu yüzden, Yahudiler düşmandan çok, geri kalmış insanlar olarak görülürler.

— *Buna karşın, Ortaçağ'da, Hıristiyanlar onları pek de kollamaz!*

— Gerçekte, Hıristiyanlık'ın ilerlediği ölçüde, Yahudiler gitgide daha çok dışlanırlar ve antisemitizmin –Yahudi nefreti– ilk evresi olan Yahudi karşıtlığı yaygınlaşmaya başlar. Öte yandan, Kilise ve Hıristiyanlar onlara ancak haclı seferlerinin düzenlendiği tarihlerde saldırmaya başlar: O dönemde Yahudiler İsa'yı çarmıha germekle, "Tanrı katili" olmakla suçlanırlar. 12. yüzyıldan sonra, Yahudilere tamamen haksız yere suçlar yüklenir: kutsal ekmeğe saygısızlık (kutsanmış, İsa'nın bedenine dönüşmüş bir ekmeği kirletmek) ya da küçük Hıristiyan çocuklarını öldürmek gibi (çocuk katilliği). Bunların sonucunda, toplu kıyımlar, "pogrom"lar yaşanır. Bu Ya-

hudi kıyımlarını gerçekleştirenler genelde halktan insanlardır, çünkü krallar, hatta papalar, özgürlüklerini ve güçlerini kısıtlayarak da olsa genelde Yahudileri korumaktan yanadırlar. Sözelimi, toprağı ekip biçmeleri, belli mesleklerle uğraşmaları yasaklanır; bu yüzden parasal işlerle ilgilenip insanlara borç vermeye başlarlar, bu da Hristiyanların onlara karşı düşmanlığını daha da şiddetlendirir.

— *Yahudiler birçok ülkeden kovulmamış mıdır?*

— Dönem dönem onlara karşı farklı farklı tutumlar sergilenmiştir. Ama aslında, pogromlar dışında, bazı krallıklar Yahudileri sürmeyi yeğlemiştir: Örneğin 13. yüzyılda İngiltere'den, 14. yüzyılda Fransa'dan ve 15. yüzyıl sonunda da İspanya'dan sürülmüşlerdir.

Engizisyon'la ve onun sapkın mezheplilere uyguladığı baskıyla birlikte, Yahudi karşıtlığı Ortaçağ'ın en büyük ayıplarından biridir.

Haçlı Seferleri

— *Pek de öyle şanlı şerefli olmayan, büyük bir ayıp sayılacak bir başka hatası daha yok mudur Ortaçağ'ın? Haçlı seferlerini kastediyorum...*

— Evet, benim düşüncem bu yönde, günümüzde pek çok insan da böyle düşünüyor. İsa'nın ve Yeni Ahit'in (*İncil*) öğrettiği Hristiyanlık barışçı bir dindir. İlk Hristiyanların birçoğu savaşmak istememeleri yüzünden Romalıların işkencesine uğramışlardır. Ama Barbarlar Hristiyan olurken Hristiyanlık'a savaşçı geleneklerini getirmişlerdir. İnancın din yayma ya da vaazla değil de güç kullanılarak dayatılabileceği, hatta bazen dayatılması gerektiği düşünülür. Örneğin 9. yüzyılda İspanya'yı fetheden Müslümanlara bakalım, Kuran bazı ayetlerde insanların din değiştirmesini sağlamak için savaşa başvurulabileceğini söyler: Bu cihat ("kutsal savaş") ilkesidir. Hristiyan Avrupa da 11. yüzyıldan başlayarak din uğruna savaşmaya başlar.

— *Bu savaşlar İsa'nın yaşamış olduğu Kutsal Toprakları geri almak için mi verilir?*

— Evet, ama önce İspanya'yı Müslümanların elinden güç kullanarak almak isterler, değil mi ki onlar da güç kullanarak fethetmişlerdir orayı: Bu amaçla düzenlenen seferlere *Reconquista* [Yeniden Fetih] denir. Ardından, Hristiyanlar Filistin'i, özellikle de İsa'nın mezarının bulunduğu Kudüs'ü onlardan almak isterler (Müslüman liderler bazı dö-

nemlerde Hıristiyanların Kutsal Topraklara hacca gelmesini, "Kutsal G6m6t"6, İsa'nın "Kutsal Mezar"ını ziyaret etmelerini yasaklarlar).

Dolayısıyla, 11. y6zyılın sonunda, papalık b6y6k bir Hıristiyan seferi d6zenlenmesini 6g6tlemeye başlar, bu şekilde kendisinin kesin olarak Hıristiyanlık'ın "başı" durumuna geleceğini, Hıristiyanların kendi aralarında savaşıp birbirlerini 6ld6rmelerini engelleyeceğini d6ř6nmektedir. Bu ilk "haçlı seferi"dir. İki amaç için bir araya gelmiş birçok Hıristiyan Filistin'e gider bu seferde: Amaçları inanca hizmet etmek olduğu kadar oradaki toprakları yağmalamak ve fethetmektir. Haçlıların çoğunda bu iki amacı birbirinden ayırt etmek g6t6r.

— *Yine de amaçlarına erişirler: Kud6s'6 alırlar...*

— Tabii. Papanın 1095'te vazettiği ilk haçlı seferi izlediği yol boyunca yağmalara, kıyımlara sahne olmuş ve 1099'da ardında bir kan g6l6 bırakarak Kud6s'6n alınmasıyla sona ermiştir... Bunun ardından, M6sl6manlar Kutsal Topraklarda Hıristiyan devletleri kuran Hıristiyanlara birçok kez saldırırlar. Yedi tane daha haçlı seferi d6zenlenir, bazılarının başında krallar vardır: 6rneğin Fransa'dan Philippe Auguste, İngiltere'den Richard. Bazılarınıysa German imparatorları y6netir: Friedrich Barba-

rossa ve II. Friedrich. IX. Louis de (Aziz Louis) 13. yüzyılda biri Mısır'a, öteki Tunus'a olmak üzere iki haçlı seferi yönetmiştir – 1270'te de Tunus kapılarında dizanteriden ölür.

Hıristiyanlar o zamanlarda Filistin'de, özellikle 12. yüzyıl boyunca Kürt Müslüman lider Selaaddin Eyyubi karşısında birçok kez yenilgiye uğramışlardır. Sonuç olarak, 1291'de geriye kalan son Hıristiyan kalesi Saint-Jean-d'Acre'ı boşaltmak durumunda kalırlar. Haçlı seferi ondan sonra Hıristiyanlar için yalnızca bir hayal olur.

— *O halde haçlı seferlerinin arkasından baktığımızda oldukça olumsuz bir tablo görüyoruz...*

— Olumlu hiçbir yanı yok bunların! Parasal ve insani açıdan çok pahalıya patlamışlar, Müslümanlarda bugün bile capcanlı olan bir hıncın doğmasına neden olmuşlardır.

7. Ortaçağ'da Dinsel İmgelem

Melekler ve iblisler, azizler ve azizeler,
doğaüstü, ejderhalar ve periler

— *Sizi dinlerken, Ortaçağ'da insanların sürekli dinle, dinsel imgelerle yaşadığını düşünüyor insan.*

— Evet, bu doğru. Ortaçağ Hristiyan âleminde, her şeyde ahiret inancına başvurulur, gündelik yaşamda Tanrı'nın ve doğaüstü varlıkların etkisi hissedilir her zaman. Hristiyan dini insanların imgelemine canlandırmış, bütünüyle Hristiyan bir "imgelem" yaratmıştır, Avrupa'ya uzun süre boyunca damgasını vuran bir imgeler ve simgeler dünyasıdır bu. Göklerde yalnızca Tanrı'yla Meryem Ana'nın değil, kimisi iyi, kimisi kötü doğaüstü varlıkların da bulunduğu inanılır.

Melekler ve İblisler

— *Azizler mi kastettiğiniz?*

— Hayır, çünkü gökyüzündeki azizlerin hepsi iyi kişilerdir ve orada da erkek ya da kadındırlar. Ben iyi ve kötü meleklerden söz etmek istiyorum. Kutsal Kitap'ta anlatıldığı gibi, Tanrı ilk başta gökyüzüyle yeryüzünü ve ilk iki insanı, Âdem'le Havva'yı yaratmıştır. Çevresinde sadece bütünüyle saf yardımcıları, melekler vardır – bunların saflıkları göz alıcı beyaz renkteki giysileriyle simgelenir. Ardından, insanlar günah işlediklerinde ("ilk günah" denir buna), meleklerin bir bölümü, aralarındaki en parlak meleğin, Lucifer'in ("ışık getiren") yönetiminde Tanrı'ya başkaldırır. Bunlar cennetten cehenneme sürülürler. O andan sonra, gökyüzünde iyi meleklerle kötü iblislerin cehennemi bulunur. Meleklerle iblislerin (ya da şeytanların) sık sık yeryüzüne indiğine inanılır Ortaçağ'da. Melekler insanlara günaha karşı mücadelelerinde yardım eder; bununla birlikte, Tanrı her Hristiyan'a onu gözeten bir melek vermiştir: koruyucu melek. Şunu da söylemek gerekir ki, gökyüzünde yaşayan iyi melekler arasında, "Tahtlar", "Egemenlikler" ya da "başmelekler" –örneğin Mikail, Cebrail ve Rafael [İsrafil]– gibi diğerlerinden daha üstün olan-

lar vardır. Ortaçağ'daki ilahiyatçılar, demek ki Hıristiyan dininin ve tanrısal olayların uzman bilgileri, melekler arasında bir sınıflandırma, bir hiyerarşi oluşturmuşlardır, bu da yeryüzündeki insanlar arasında kurulan hiyerarşilere ve sınıflara model oluşturur. İblislerin Aşatan adındaki önderinin *İncil*'de İsa'nın günaha girmesini sağlamaya çalıştığı anlatılır. Ortaçağ'da, Aşatan'a "Şeytan" denir.

— *İblislerin rolü nedir?*

— Onlar insanları kandırıp günaha sürüklemek için yeryüzüne inerler. Ortaçağ imgeleminde, özellikle kadınlara saldırırlar. İşte bu yüzden kadınlar, doğaüstü dünyada erkekler karşısında eşitliklerini elde etmek için kendilerine müttefikler bulabildikleri gibi (kızların tıpkı oğlanlar gibi birer koruyucu meleği vardır), genel olarak içinde bulundukları az çok aşağı konumu doğrulayan düşmanlarla da karşılaşır.

— *Meleklerle iblislerin gündelik yaşamda bunca önemli olmasını pek anlayamıyoruz...*

— E tabii, Ortaçağ'da, göklerdeki toplulukların seline kapılmış, yardımsever meleklerle düşman iblisler arasında mücadele veren insanları hayal edebilmeniz gerek bunun için. Onları bu açıdan

görmelisiniz, biraz da bugünün bilimkurgu filmlerindeki, çizgi romanlarındaki gibi. İnsanlar fantastik, dünyadışı varlıkların yardımlarından yararlanmak, daha çok saldırılarıyla uğraşmak durumundadır o filmlerde, çizgi romanlarda.

— *Bunun nedeni Ortaçağ'daki insanların korktukları şey midir?*

— Şeytan korkusu, iblislerin yarattığı korku büyüktür, ama korkuların en büyüğü cehennem korkusudur. Bununla birlikte, Ortaçağ insanları sevinçli, mutluluğu da bilirler, özellikle de dua sayesinde kazandıkları mutluluğu. Daha dünyevi hazlardan da yoksun değildirler. Doğa da korku uyandırabilir onlarda, örneğin ormanlarla denizler.

Azizlerle Azizeler

— *Bu meleklerle ve iblislerle dolu dünyada azizlerle azizelerin ne gibi bir işlevi vardır?*

— Azizlerle azizeler Hristiyanlara özgü bir yeniliktir. Nasıl mı doğmuşlardır? Bazı insanların sıra dışı inançları ve iyiliksever tutumları nedeniyle meleklerle insanlar arasında bir ara kategoriye erişebildikleri düşünülür. Tanrı inançlarını ve erdemlerini

ödüllendirmek için insanlar arasındaki elçileri konumuna getirir azizleri. Onların her şeyden önce tedavi edilmesi olanaksız bilinen hastalıklarda olağanüstü tedaviler gerçekleştirmelerini ya da umutsuz durumlarda –yıkım, yangın, her türlü felaket– mucizeler gerçekleştirmelerini sağlar. Azizler Tanrı katında yardımsever ve yararlı kişiler olarak değerlendirilir. Bu yüzden onlara da tapılır, bu da şunu demeye gelir, yüceltilirler, onlara dua edilir... Ama erdemleri, güçleri kendilerinden kaynaklanmaz: Onlar Tanrı'nın temsilcileridir yalnızca. Sadece Tanrı mucize gerçekleştirebilir ve Hristiyanlar azizleri tanrılaştırmamalıdır. Dolayısıyla azizler kültü, onların yücelikleri Tanrı kültüründen daha alt düzeydedir.

— *Ama insanlar için her şeye karşın azizlerdir mucizeleri gerçekleştiren!*

— Evet, ama onların mucizeleri öncelikle, doğanın yasalarına bile karşı koyabilen Tanrı'nın gücünü ortaya çıkarır. Şunu anımsatmakta yarar var, Ortaçağ'daki insanlar için (hatta günümüz insanları için de) Tanrı'dır doğayı yaratan, onun yasalarını belirleyen; bu nedenle, sık sık, çok sayıda mucize olmasına engel olduğuna inanılır. Ama haklısınız. Tanrı unutulabilir ve her şeyden önce azizlerin gücü görülebilir. Kilise bir kez daha mucizeleri

Tanrı'nın gerçekleştirdiğini ve sayılarını yine onun belirlediğini anımsatmak amacıyla, 13. yüzyılda, azizlerle azizelerin ancak öldükten sonra mucizeler gerçekleştirebileceğine karar verir, bu da onları çoktanrıci büyücülerden ayıracaktır. Önceleri mucizelerin azizlerin gömütlerinin yakınlarında gerçekleşeceğini ileri sürerse de, sonradan mucizelerin bir "yeri olmayacağında" karar kılar: Azizler eğer Tanrı onlara seslenen duaları kabul ederse, her yerde mucizeler gerçekleştirebilirler.

— *Bazı azizler diğerlerinden daha ünlüdür...*

— Tabii. Tanrı katında aracı olma şekilleri azizler arasında da bir hiyerarşinin doğmasına yol açmıştır: Büyük azizler her türden mucizeyi gerçekleştirebilirler, ötekilerse yalnızca belli bir yerde, özellikle gömütlerinin yakınlarında yapabilirler bunu. İsa dışındada, sadece Meryem Ana her türlü mucizeyi gerçekleştirebilir – bu da onun tanrısal özelliğini pekiştirir.

Hristiyan Âleminde Doğüstü

— *Hristiyanların imgelemine tüm bu melekler, iblisler, azizler, doğüstü varlıklar dolduruyorsa, o halde nedir onları çoktanrıciilerden ayıran?*

— Bu güzel bir soru. Kilise'nin çoktanrıçılara karşı tutumu nasıldır? "Çoktanrıçılığa" karşı her şeyden önce iki şekilde savaş vermiştir Kilise: çoktanrıçılığın kült nesnelerini yok ederek (yontular, sunaklar...) ya da onları "Hıristiyanlaştırarak". Örneğin, çoktanrıçılar genelde ağaçları ya da kaynakları yüceltirler: Kilise ağaçları kestirir ve çoktanrıçıların taptığı ağaçların büyük bölümü yok olur. Herkesin düşmanına sert davrandığı hoşgörüsüz bir süreçtir bu (bunu konuşmuştuk). Çoktanrıçıların kutsal ağaçlarını ortadan kaldıran en önemli kişilerden biri Ortaçağ başlarının en önemli azizlerinden biridir: Tours'lu Aziz Martin. Kendisi aynı zamanda bir iyilikseverlik simgesidir. Cüppesini ikiye kesip yarısını yarı çıplak bir yoksula vermiştir. Bütün halinde veremez miydi? Paylaşmak iyilikseverliğin bir derecesidir, o derecenin ötesi bağıştır!

— *Peki kaynaklara ne yapılır?*

— Onlar daha çok "Hıristiyanlaştırılırlar". Onlardan çıkan suyun kuşkusuz kutsal bir su olmadığı, ama bir azizin kutsamasıyla iyilik getiren bir suya dönüştüğüne inanılır. Bu nedenle azizlere adanan birçok Hıristiyan şapeli Hıristiyanlaştırılmış bir su kaynağının yakınına kurulmuştur. Bununla birlikte, çoktanrıci imgelem farklı şekillerde

varolmayı sürdürür, hele çekici biçimler aldığında. Bu yüzden, sözgelimi, Ortaçağ evreni canavarlarla, özellikle de kanatlı canavarlarla doludur: ejderhalarla. Bir yandan da, Ortaçağ'daki Hristiyan halk, azizlere koştut olarak, özel doğaüstü güçleri bulunan ve çoğunlukla göz alıcı bir güzelliğe sahip kadınları ululamayı da sürdürür: Mélusine ve Viviane gibi perileri. Cücelerle devler de insanları çok etkiler ve bunlar iyi (Cüce Oléron, Dev Aziz Christophe) ya da kötü olabilirler.

— *Kilise'nin bunlara karşı tepkisi ne olur?*

— Bu çoktanrıci imgelemi ve gerçekten kötü değillerse, "ikisi arasında" kalmış bu varlıkları tanımlamak için bir sözcük bulur: "doğaüstü". Kuşkusuz, doğaüstü, mucize kadar daha önemli değildir: Onda kutsal, dinsel bir yan yoktur. Buna karşılık, genelde görünmez olan, ama zaman zaman melekler ve iblisler gibi birtakım görünümlere neden olabilen bir gerçeküstülüğü de barındırır içinde.

— *Bir örnek verebilir misiniz?*

— Olur. Hem çoktanrıci hem de Hristiyan imgelemine çok yakın duran bir doğaüstü varlık vardır: Antikçağ bilginleri tarafından uzun ve tek

boynuzlu bir hayvan olarak düşünölmüş boynuzlu at. Kaldı ki Hıristiyanlar boynuzlu ata İsa'yla ilgili güçler atfederler. Avcılardan kaçan bir kadının simgesi halini alır; yarı çoktanrı, yarı Hıristiyan bir bakireye dönüşür. Bazılarınız Paris'teki Cluny Müzesi'ni gezmişsinizdir belki: Orada üstünde boynuzlu bir atın eşlik ettiğı çok güzel bir kadın bulunan, 15. yüzyıldan kalma bir duvar halısı vardır. Bu duvar halısına da zaten "Boynuzlu Atla Kadın" adı verilir.

8. Kültür

Sanatlar ve yazın, bilgi ve öğretim, şölen

— Ortaçağ insanları kültür, araştırma, bilgi alanlarında neler yapar?

— Hristiyan dininde, erkekler –ve kadınlar!– bilgi ve güzellikleriyle Tanrı'yı yüceltmelidir. Buna karşın, bu ülküyü üstlenenler asıl din adamlarıdır; manastırlarda ve kiliselerde öncelikle onlara yönelik bir eğitim verilir ve sanat yapıtları ortaya koymaları için olanaklar sağlanır. Nitekim, manastırlarda, 13. yüzyıla dek *scriptorium* adında (Latince *scribere*, “yazmak”tan) özel bir oda bulunur, keşişler burada kendilerinin resimlediği ya da çizzerlere ve ressamlara resimlettikleri ibadet kitapları yazarlar. Keşişler ayrıca Antikçağ'dan kalma el yazmalarını da kopya ederler, bir “müstensih” ve bir “aktarıcı” rolü üstlenirler.

Sanatlar ve Yazın

— *Resimler derken, sayfaların tepesinde gördüğümüz minyatürler mi kastettikleriniz?*

— Evet ama ayrıca el yazmalarının sayfa kenarlarında da düşsel yaratıklar bulunabilir. O dönemde, sanat “mekanik”, el emeği ürünü, zanaatkâr işi bir sanatla Ortaçağ’ın sonunda alacağı şekliyle, bizim bildiğimiz anlamda, bilginin ve güzelliğin bir sonucu olan yaratı arasında ara bir konumdadır. Genelde 14. yüzyılda Aziz Francesco’nun kenti Assisi’de, Floransa’da, Padova’da ve Roma’da resimler yapan İtalyan ressam Giotto’nun bugünkü anlamıyla ilk sanatçı olduğu düşünülür. Kaldı ki kendisi bir laiktir. Aslında, Ortaçağ’da bilimle sanatın “laikleştiği”, demek ki dinin etkisinden gitgide daha çok kurtulduğu söylenebilir. Örneğin, 13. yüzyıldan başlayarak, başlıca bilimsel ve sanatsal etkinlik merkezleri manastırlar ve kiliseler olmaktan çıkıp din adamlarının elinde olmayan mekânlara, kentlere taşınır.

— *Yine de ne zaman Ortaçağ sanatından söz açılrsa, öncelikle dinsel anıtlara işaret edilir.*

— Evet, çünkü kiliseler hâlâ, mimarinin dışında, o dönemde yapılan iki büyük sanatın merkezi

durumundadır: yontu ve müzik – freskleri saymıyorum. Şövale üstünde yapılmış yağlıboya tablolar ancak 15. yüzyılda ortaya çıkar.

— *Müzik dediniz...*

— Evet, Ortaçağ'ın çok önemli bir müzikal süreç olduğu söylenebilir: Bir tür keman olan lavta ve org gibi müzik aletleri yaratılıp geliştirilmiştir Ortaçağ'da. Org kasaları gittikçe büyür ve orglar kiliselerdeki boyutlarına ulaşırlar. Ama Ortaçağ'daki en önemli çalgı insan sesidir. Aslında o dönemde, müzikte yeni nota sistemleri, solfej notaları, şarkıların topluca seslendirilmesi –buna “polifoni” [çokseslilik] denir ve bu sözcük Yunanca “çok ses” anlamına gelen bir sözcükten türemiştir– gibi yeni şarkı söyleme biçimleri bulunmuştur. Ayrıca 14. yüzyılda, müzik *ars nova*, “yeni sanat” olarak adlandırılan özel biçimler altında modernleşmiştir.

— *Yuvarlak masa şövalyeleri konusunda daha önce de konuştuğumuz gibi roman da yazılır bu dönemde.*

— Evet, yazın'ın Ortaçağ'da ayrıcalıklı bir yeri vardır ve çok parlak bir “yazınsal yaratı” gün ışığına çıkar. 12. ve 13. yüzyıllar öykü ve söylencelerden oluşan dönemlerdir, bu yapıtlar genelde anonimdir (yazarların adları bilinmez): “Yiğitlik destanları”,

Charlemagne'in savaş başarıları gibi olayları anlatan (örneğin *Roland Destanı*) kahramanlık destanlarıdır bunlar. Öte yandan, aşkı çok önemli bir yere koyan "saray romanları¹²" ve Champagne kökenli büyük bir yazar vardır o dönemde: Chrétien de Troyes (12. yüzyıl). Daha önce Arthur söylencesini anlatan romanlardan söz etmiştik. Ama Ortaçağ'ın en büyük yazar ve ozanının İtalyan Dante olduğu düşünülür, kendisi 14. yüzyılın başında, koşuklu büyük bir destan yazmıştır: *İlahi Komedi*. Bu kitapta İtalyan ozanın, Roma Antikçağı'nın büyük ozanı Vergilius rehberliğinde öteki dünyaya yaptığı yolculuk anlatılır: Cehennem, Araf, Cennet. Cennet'te ozanın ölmüş sevgilisi Beatrice rehberlik görevini Vergilius'tan alır.

— *Ya tiyatro?*

— Tiyatro Ortaçağ'ın ilk yüzyıllarında ortadan kaybolmuştur, çünkü Hristiyanlar onu çoktanrııcı bir sanat olarak görürler. Ama 12. yüzyılda manastırlarda, 13. yüzyılda da özellikle kentlerde yeniden canlanır. Fransa'da, yazın ve tiyatro etkinlikleriyle ün salmış bir kent vardır: Arras. "Ok-sitan dili"nin (Oksitanya bölgesinin adının nereden geldiğini görüyorsunuz değil mi!) konuşuldu-

12 Derebeylerinin saraylarında okunan, aşkın yüceltildiği romanlar (ç.n.).

ğu Güney Fransa'daki bölgelerde, Toulouse "Jeux Floraux"nın [yazın yarışması] düzenlendiği, ozanlarla sanatçıların buluştuğu bir merkezdir.

Bilgi ve Öğretim

— Ortaçağ'da insanlar ne bilir? O dönemde ne öğretilir, ne öğrenilir?

— Din adamları Antikçağ'da Romalıların kullandıkları bilim sınıflandırmasını benimsemişlerdir. Dolayısıyla, ilk başta üç temel bilgi, "liberal sanatlar"¹³ olarak adlandırılan üç sanat (bunlara ayrıca *trivium*, "üç yol" da denir): dilbilgisi, retorik, diyalektik; sonra dört yüksek bilim gelir (*quadrivium*, "dört yol"): aritmetik, geometri, müzik, gökbilim.

— Bu bilgiler dinle ilgili değil!

— Evet, tıpkı bugünkü ders programları gibi "dine yabancı", dinsel olmayan konular bunlar. Daha önce belirttiğimiz gibi, din Ortaçağ'da her zaman çok önemli bir yer tutmuştur. Ama bu açıdan da değişimler yaşanmıştır. Din adamları ibadet ve din yapıtlarının dışında, Tanrı ve onun ya-

13 "Mekanik sanatlar"ın, zanaatın ön plana çıktığı sanatların karşısı; ruhla aklın ağır bastığı sanatlar (ç.n.).

pıtları üstüne gittikçe daha derinlemesine bilgi sahibi olmuşlardır: Bu bilime “teoloji” [ilahiyat] denir (sözcük “Tanrı incelemesi” anlamına gelen Yunanca bir sözcükten gelir).

— *Bugünkü gibi “okullar” var mıdır o zaman da?*

— Hayır, tam da bugünkü gibi denemez ama bizim “ilk” ve “orta” öğretim olarak adlandırdığımız öğretim biçimi kentlerde 12. yüzyıldan başlayarak gelişmiştir. Bununla birlikte, o dönemde ne yaygın ne de zorunludur! Üstüne üstlük, kız okulları ve kadın öğretmenler olmasına karşın, kadınların eğitimi çok sınırlıdır. Bu okullarda, çocuklar her şeyden önce okumayı öğrenirler, bunun için kullandıkları kitap da Zebur’dur, demek ki Kutsal Kitap’ta, Eski Ahit’in bir parçası olan Mezmurlar (ya da dualar) bölümüdür. Ayrıca hesap yapmayı da öğrenirler; şunu bilmekte yarar var, Avrupalılar 12. yüzyılda Araplardan, Hindistan kökenli “sıfır” sayısını almışlardır, bu da hesap yapma işini değiştirmiş, kolaylaştırmıştır.

— *Nasıl bilgin ya da öğretmen olunur?*

— Yine 12. yüzyılda –bu bilim yüzyılıdır, Kilise Tanrı’nın insanı, *buna akıl da dahil olmak üzere*, kendi suretine uygun olarak yarattığını vurgular ısrarla–

bugün “yükseköğrenim” olarak adlandırdığımız şey gelişir. Önceleri kiliselerle manastırlarda bu türden eğitim verilirken (örneğin, Paris’te, Saint-Victor Manastırı’nın katedrali ve kilisesinde), ardından sonrasında “üniversite” adını alacak olan özel okullarda da yükseköğrenim başlar – üniversitede bilimin her alanında eğitim alınması gerektiğinden buraya “üniversite” (Latince *universitas*¹⁴) denir.

— *Üniversiteler nasıl düzenlenmiştir?*

— Genelde üç büyük küme bulunur üniversitelerde. Sanat fakültesinde temel bilimler öğretilir; iki hukuk fakültesinde de bir yanda medeni hukuk, bir yanda din hukuku dersleri okutulur, din hukuku büyük gelişme göstermiştir; son olarak da ilahiyat fakültesi vardır. Her üniversite şu ya da bu alanda ün salmıştır: Sözelimi, hukuk alanında en büyük üniversite İtalya’daki Bologna Üniversitesi’dir (bu alanda Fransa’da en tanınmış üniversiteyse Orléans’dakidir); ilahiyatta Paris öne çıkarken, daha önce de değindiğimiz üzere en önemli tıp fakültesi Montpellier’de bulunur (Montpellier o dönemde Fransa krallığının bir parçası değildir henüz).

13. yüzyılda yeni bir bilgi ve düşünce yöntemi bulunur, Yunan felsefesiyle karşılaştırılabilecek so-

14 Lat. *universus*’tan (bütün) (ç.n.).

nuçlara ulaşacaktır bu yöntem: “skolastik”. Skolastik düşüncenin Alman Albertus Magnus (Büyük Albertus), İtalyan Bonaventura ve Aquino’lu Tommaso gibi çok büyük ustaları olmuştur.

— *Hangi dilde eğitim verilir?*

— Tabii ki Latince, bu da bu ustaların anayurtlarından başka ülkelerde, tüm Avrupa’da öğretmenlik yapabilmesini açıklıyor. Örneğin, Albertus Köln’de eğitim verirken, Bonaventura’yla Aquino’lu Tommaso Paris’te ilahiyat öğretmenliği yapmıştır. Daha başka büyük entelektüel merkezler de vardır: İngiltere’de Oxford’la Cambridge, İspanya’da Salamanca... Sonra, 13. yüzyılla 15. yüzyıl arasında, Avrupa’daki tüm Hristiyan topraklarında üniversiteler kurulur: İsveç’teki Uppsala’dan Portekiz’deki Coimbra’ya, İtalya’daki Napoli’den Almanya’daki Heidelberg’e ve Polonya’daki Kraków’a... Öğrenciler de bir üniversiteden ötekine giderler.

Şölen

— *Ortaçağ’da şölen sevilir mi (dinsel olanlar dışında)?*

— Evet, hem de nasıl. İnsanlar şölene çok düşkündürler. Bu genelde Hristiyan âleminde varlığı-

nı sürdüren ya da yenilenen eski çoktanrıcı geleneklerden (çoğunlukla köylü geleneklerinden) gelen bir özelliktir aynı zamanda. Dolayısıyla, Ortaçağ, zaman zaman Kilise buna karşı çıksa da, çok yaygınlaşan bir köylü şöleninin doğuşuna sahne olmuştur: karnaval. Bize kadar ulaşan gündelik yaşam betimlemelerinde, çoktanrılı diye bilinen şenlikli şölenlerle genelde İsa'nın çilesini canlandıran Hristiyan şölenlerinin karşı karşıya geldiği görülür o dönemde. Bunlara verilecek bir örnek Flaman ressamı Bruegel'in 16. yüzyıl tarihli ünlü *Karnavalla Büyük Perhiz'in Kavgası* adlı tablosudur. Ama İsa'nın Doğumu (Noel) ve Paskalya gibi büyük Hristiyan yortuları da aynı şekilde şenliklidir.

— *Peki kim kazanır? İnsanların çok eğlendiği karnavalın çekiciliği mi, yoksa Kilise'nin dayattığı Büyük Perhiz'in ağırbaşlılığı mı?*

— Kilise laik şarkı ve danslarla mücadele etmek ya da onları yola getirmek amacıyla, başta kentlerde olmak üzere, insanların şölen gereksinimine ve dayanışma içindeki topluluklar (bunlar da daha önce söylediğimiz gibi "hiyerarşilidir") oluşturma isteklerine yanıt vermek için yeni şölenler ortaya koyar. Özellikle kentlerde, halkın toplum içindeki konumlarına göre sıralandığı birçok tören alayı dü-

zenler: En başta papaz sınıfı, arkada laik yoksullar. Bugün bile, Ortaçağ'daki kadar önemli olmasalar da, yılın belli dönemlerinde, özellikle birkaç gün süren önemli yortularda birçok Avrupa kentinde bu tören alaylarına rastlanır – örneğin İspanya'da, Sevilla'da "kutsal hafta" sırasında ya da Fransa'da, Brötanya'da "hac törenleri" sırasındaki törenler...

Sonuç: Avrupa'nın Doğuşu

Özetle Ortaçağ uzun bir dönemdir: Benim gibi, çağdaş sanayinin doğuşu ve Fransız Devrimi'ne, demek ki 18. yüzyılın sonuna dek sürdüğü düşünülmüyorsa da, genel kanı 5. yüzyıldan 15. yüzyıla dek on yüzyıla –bin yıla!– yayıldığı yönündedir.

Bu uzun dönem Rönesans'ta verilen ve başlangıçta küçümseyici bir anlam taşıyan adı korumaktadır hâlâ: Bugün bile kimilerinin Ortaçağ'ı şiddet dolu, karanlık, bilgisiz, kötü ve "aşağılık" bir çağ olarak gördüğünden söz ettik. Şimdi artık bu imgenin, her ne kadar Ortaçağ'ın şiddetin egemen olduğu bir yanı varsa da, yanlış olduğunu biliyoruz: Şiddet derken, yalnız belli topluluklarla ülkeler arasındaki çatışmaları kastetmiyorum. Bunların dışında Yahudilere uygulanan şiddet, Yahudi karşıtlığının filizlenmesi, Engizisyon aracılığıyla "sapkın mezhepli" olarak adlandırılan ve Kilise öğreti-

sine başkaldıranların baskı altına alınması girişimleri de Ortaçağ'a damgasını vurmuştur. Haçlı seferleri de hiç kuşkusuz tablonun olumsuz yönlerinden biridir.

Öte yandan, Ortaçağ aynı zamanda, hatta bana kalırsa öncelikle, büyük bir yaratıcılık dönemidir. Elbette özellikle kentlerde, sanatsal, kurumsal alanlarda (örneğin üniversiteler) ya da düşünce alanında –“skolastik” olarak adlandırılan felsefe bilginin zirvelerine ulaşmıştır– bu yaratıcılığa rastlamak olasıdır. Burada ayrıca Ortaçağ'da bugün de bize esin kaynağı oluşturan, ticaret ve eğlenceyle ilgili “buluşma yerleri”nin (panayırılar, çarşılar, şölenler) ortaya çıktığını gördük.

Avrupa'nın Doğuşu

Bunların dışında, Ortaçağ çeşitlilikle birliği tuhaf biçimde bir araya getirmiştir. Çeşitlilik sonradan ulusları oluşturacak kavramdır: 9. yüzyıldan sonra Fransa'yla Almanya, 11. yüzyılın sonunda İngiltere ve 15. yüzyılda, Kastilya'lı Isabel'le Aragon'lu Fernando'nun evlenmesiyle Kastilya ve Aragon birleştiğinde İspanya. Birlik ya da belli bir birlik her yere yayılan Hristiyan dininden kaynak-

lanmaktadır. Kaldı ki, daha önce altını çizdiğimiz gibi, bu din, din adamlarıyla laikler arasındaki ayrımı kabul eder, o kadar ki Ortaçağ'da genel anlamda laik bir toplumun doğuşu yaşanmıştır. Aynı türde eğitim de yaygınlaşır bu dönemde: Artık Latince eğitim vermeseler de, üniversiteler bugün de her yerde yükseköğrenim mekânlarıdır. Bunlara bir de büyük ortak bir sanatsal kalıt eklemek gerekir.

Şunu demek istiyorum, Ortaçağ pekâlâ Avrupa'nın ortaya çıktığı, yapılandığı dönemdir. Her uygarlık döneminin, tarihsel gelişimin bütünü içinde bir rol, bir görev üstlendiğini kabul edersek, Ortaçağ'ın görevinin Avrupa'nın ortaya çıkmasını sağlamak, onun tohumlarını atmak olduğunu söyleyebiliriz. Bugün yapmamız gereken onu sağlamlaştırmak ve eksiklerini gidermektir; Ortaçağ Avrupa'ya hem birlik hem de çeşitlilik akımı olacak şeyi kalıt bırakmıştır, bundan hâlâ esin alabiliriz.

Ortaçağ yazılarında pek rastlanmayan "Avrupa" sözcüğünü 15. yüzyılda Papa II. Pius'un yazdığı bir kitabın adında görmemiz bir rastlantı değildir. Bu açıdan bakıldığında, o zamanın -15. yüzyılın- Ortaçağ'ın bitişine işaret ettiği düşünülebilir.

Ortaçağ: Hem Bir Başkasıyla Hem de Kendiyle Buluşma

Ortaçağ'ı incelerseniz, bize bıraktığı başta sanatsal kalıtı yeniden ele alırsanız, o dönemin bizim yaşadığımızdan, Avrupa'nın bugünkü halinden çok farklı olduğunu görürsünüz. Sanki yabancı bir ülkeye gitmiş gibi olursunuz: Mısır'a, Hindistan'a, Çin'e, Orta Amerika'ya... Yeniden Ortaçağ'a dönmekten söz etmiyorum, ama o dönemde yaşamış insanların bizim atalarımız olduklarını, Ortaçağ'ın geçmişimizde çok büyük önem taşıdığını ve Ortaçağ'a yapılacak bir yolculuğun, insanın hem bir başkasıyla hem de kendisiyle buluşmasından kaynaklanan ikili bir haz vereceğini unutmamak gerekir.

Küçük Kronoloji

- 410 Alaric önderliğindeki Vizigotlar Roma'yı alıp yağmalar.
- 451 Romalı komutan Aetius Troyes yakınlarındaki Catalaunum Ovası'nda Attila'yı durdurur.
- 476 Barbar önder Odovakar Batı Roma İmparatoru Romulus Augustulus'u tahttan indirir ve imparatorluk simgelerini Konstantinopolis'e yollar.
- 500'e **doğru** Frank kralı Merowech'in torunu Clovis Reims'te vaftiz edilir.
- 529 Benedikten rahiplerini ortaya çıkartan İtalyan Aziz Benedictus.
- 590 Columbanus ve İrlandalı keşişler Galya'da manastırlar kurarlar.
- 632 Hz. Muhammed ölür.
- 700 **dolayları** Merovenj hanedanının "tembel" kralları.
- 711 Fas Mağriplileri İspanya'yı fethetmeye başlar.
- 732 Charles Martel Müslümanları Poitiers'de durdurur.

- 754 Karolenj hanedanı başlar (Kısa Pëpin).
- 787 İkinci Nikaia Konsili: Charlemagne Hıristiyan sanatında ikonalara izin verir.
- 800 Charlemagne Roma'nın kutsal imparatoru olur.
- 842-843 Verdun Antlaşması Charlemagne'in imparatorluğunu parçalar: Fransa'yla Almanya'nın "doğması"na neden olan" antlaşmadır bu. 842'de, Strasbourg Yemini'nde ilk kez yerli diller kullanılır (Latince yerine Fransızcayla Almanca).
- 850'ye doğru İlk kez büyük tarlalar açılmaya başlar. Loire'in kuzeyinde ilk kez saban kullanılır.
- 910 Cluny Manastırı kurulur (Cluny keşişleri).
- 962 Saksonyalı Büyük Otto imparator olur. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu kurulur.
- 966 Polonya Dükü Mieszko vaftiz edilir.
- 972 Prag Piskoposluğu kurulur.
- 985 Macar önderi Vaik (Aziz Stefan) vaftiz edilir. Kiev Prensi Vladimir Bizanslı Ortodokslar tarafından vaftiz edilir.
- 987 Capet Hanedanı başlar (Hugues Capet).
- 1016-1035 Danimarka ve İngiltere Kralı Büyük Canute.
- 1023 Orléans'da sapkın mezhepliler ilk kez yakılır (Sofu Robert Kilise'nin isteği üstüne gerçekleştirilmiştir bu işi).
- 1032-1033 Batı'da büyük kıtlık.
- 1035'e doğru Albi'de taş bir köprü yapılır.

- 1054 Roma'yla (Batı Kilisesi) Konstantinopolis (Doğu Kilisesi) birbirinden ayrılır.
- 1066 İngiltere Kralı Fatih William.
- 1081 Pisa'da burjuva "kurulları" ortaya çıkar.
- 1085 Kastilyalı VI. Alfonso Toledo'yu alır.
- 1086 Normandiya'daki bir kumaş tokaçlama değirmeni (Saint-Wandrille) ilk kez betimlenir.
- 1095 İlk haçlı seferi. Yahudi karşıtı dalga.
- 1098 Cîteaux Manastırı kurulur (Cistercium tarikatı).
- 1100'e doğru Flandre bataklıkları kurutulmaya başlar (kurutma yoluyla kazanılan topraklar).
11. yüzyılın sonu Hukuk öğrenimi görmek isteyen öğrenciler Bologna'ya akın etmeye başlar. Papa VII. Gregorius'un ortaya attığı "Gregoryen reform" (bu reformlar arasında din adamlarına getirilen bekârlık yasası öne çıkar).
12. yüzyıl Kiliselerde Roman biçeminden (çok daha sonraları) "Gotik" olarak adlandırılan biçeme geçilir.
- 1122 Saint-Denis Manastırı Başpapaı Suger (vitray sanatı, gotik sanat).
- 1141 Cluny Başpapaı Saygıdeğer Pierre Kuran'ı Latinceye çevirtir.
- 1153 Cîteaux keşişlerinin en ünlüsü Aziz Bernard ölür.
- 1209-1229 Kilise ve Kuzey'de yaşayan Fransızlar Güney Fransa'daki sapkın mezheplilere karşı: Albi Haçlı Seferi (Katharosçular).

- 1210 ve 1215 Aziz Francesco'yla Aziz Domingo tarafından dilenci tarikatları kurulur (Fransiskanlarle Domini-kenler).
- 1214 Bouvines Savaşı (Philippe Auguste).
- 1215 Kilise evliliği ve günah çıkarmayı kurallara bağlar; Yahudilerle sapkın mezheplilere karşı önlemler alır.
- 1216 Papanın krallardan ve imparatorlardan üstün olma-sını isteyen III. Innocentius ölür.
- 1229-1231 Paris Üniversitesi'nde grev.
- 1231 Papa Engizisyon'u düzenler.
- 1242 Bir kış bodoslama dümeni (hareketli ve geminin kı-çında) ilk kez betimlenir.
- 1248 Sevilla Kastilyalılar tarafından alınır.
- 1253 Piskoposluk üyesi Robert de Sorbon tarafından Paris Üniversitesi'nde yoksul ilahiyat öğrencileri için bir ko-lej kurulur (gelecekteki Sorbonne'un kökenidir bu).
- 12.-13.-14. yüzyıllar Katedraller yapılır (Notre-Dame de Pa-ris, Chartres, Reims, Amiens, ardından Strasbourg, Köln...)
13. yüzyıl ortası Skolastik felsefeyle ilahiyat en parlak dö-nemini yaşar (Albertus Magnus, Bonaventura ve Aquino'lu Tommaso). Bologna Üniversitesi hukuk, Paris Üniversitesi ise ilahiyat alanlarında parlar.
- 1268 İtalya'da, Fabiano'da kâğıt üretiminde kullanılan ilk değirmen.
- 1270 Aziz Louis ölür. Sekizinci ve son haçlı seferi sona erer.

- 1284 Beauvais Katedrali'nin tonozları (yükseklikleri 48 metre) çöker.
- 1291 Filistin'deki son Hıristiyan kalesi Saint-Jean-d'Acre düşer.
- 1300 Gözlükten ilk kez açıkça söz edilir (ondan önce bilginler bir kuvars parçası kullanmaktadır).
- 1307-1321 İtalyan yazar Dante *İlahi Komedya*'yı yazar.
- 1309-1377 Papalar Avignon'da.
- 1321 Kuyuları zehirlemekle suçlanan cüzamlılarla Yahudiler kıyımına uğrar.
- 1347-1348 Büyük kara veba salgınları başlar (1720'ye dek sürer bunlar).
- 1374 ve 1375 İlk İtalyan "hümanistleri" Petrarca'yla Boccaccio ölür. Ortaçağ, skolastik düşünce ve Ortaçağ sanatı üstüne ilk olumsuz düşünceler meydana çıkar.
- 1378 Büyük Bölünme başlar.
- 1394 Yahudiler kesin olarak Fransa'dan kovulur.
- 1397 Danimarka, Norveç ve İsveç Kalmar Birliği'ni hayata geçirirler.
- 1415 Jan Hus Konstanz Konsili'nce mahkûm edildikten sonra sapkın mezheplilik suçuyla yakılır.
- 1420-1436 Brunelleschi Rönesans'ın ilk büyük mimari yapıtı olan Floransa Katedrali'nin kubbesini yapar.
- 1431 Jeanne d'Arc Rouen'da sapkın mezheplilikle suçlanıp yakılır.
- 1450 Gutenberg Mainz'da baskı makinesini bulur.

- 1453 Fransa'yla İngiltere arasındaki Yüzyıl Savaşları sona erer. Konstantinopolis Türkler tarafından alınır.
- 1455 Kutsal Kitap ilk kez basılır.
- 1458-1464 Avrupa yanlısı Papa II. Pius'un papalık dönemi.
- 1469 "Katolik hükümdarlar", Kastilyalı Isabel'le Aragon'lu Fernando evlenir.
- 1472 Botticelli Floransa'da Rönesans resmi *İlkbahar*'ı yapar.
- 1492 Kristof Kolomb "Yeni Dünya"yı keşfeder. Yahudiler İspanya'dan kovulur; Müslümanlar Endülüs'ten ayrılır (Granada'nın alınışı ve İspanya'nın birleşmesi).
- 1494 Papa VI. Alexander de Borgia'nın etkisiyle İspanya'yla Portekiz, Tordesillas Antlaşması'yla dünyayı paylaşırlar.

